

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/14 Summer 2016, p. 371-410
DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9847>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 04.08.2016 ✓ Accepted/Kabul: 20.09.2016
✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU

This article was checked by iThenticate.

TÜRKÇEDE KAPALI BİÇİM BİRİMLERİN ÖĞRETİMİ ÜZERİNE

Fevzi KARADEMİR*

ÖZET

Türkçede birden fazla biçim birimden oluşan unsurların hepsi yapıcı aynı açıklıkta değildir. Biçim birimleri arasındaki ilişki açık olan sözlük birimlerin/sözlük biçimlerin yanı sıra türlü nedenlerle bu ilişkinin belirsizleştiği çok sayıda unsur da söz varlığında yer almaktadır. Biçim birimleri arasındaki ilişkinin belirsizlik nedenleri ve dereceleri farklılık arz etmekle birlikte, bu tür yapıları genel olarak *kapalı biçim birim* olarak adlandırmak mümkündür.

Kapalı biçim birimlerin işlenişinde öğretim kademeleri arasında önemli yaklaşım farklılıkları gözlenmektedir. İstisnaları olmakla birlikte, yükseköğretimdeki dil bilgisi öğretiminde bu tür yapılar yaygın olarak art zamanlı bakışla ele alınıp çözümlenirken ilk ve ortaöğretimde eş zamanlı bakışla değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım farklarının sonucunda bir Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni, alan eğitimi sürecinde türemiş/gövde veya birleşik olarak öğrendiği bir yapıyı öğretmenliği sırasında kök/basit olarak öğretmek zorunda kalmaktadır. Söz konusu durumun öğreten için iç çelişkilere ve hazımsızlığa neden olacağı, içselleştirilmemiş bilgi aktarımının öğrenene de aynı şekilde yansıtacağı açıktır.

Dil bilgisinin çeşitli alanları ile ilgili terim, tasnif ve öğretim sorunlarını işleyen birçok çalışma mevcuttur. Ancak yapılan literatür taramalarında doğrudan Türkçedeki kapalı biçim birimleri konu alan ve kapalı biçim birimlerin öğretim sorununu tartışan kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışmada kapalı biçim birimlerin genel çerçevesinin çizilmesi ve kapalı biçim birimlerin öğretiminde esas alınması gereken hususların belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma; 1. *Türkçede Yapıcı Kapalılık Gösteren Biçim Birimler*, 2. *Öğretim Kademelerinde Kapalı Biçim Birimlerin Öğretimi*, 3. *Tartışma ve Sonuç* bölümlerinden oluşmaktadır. 1. bölümde Türkçede yapıcı kapalılık gösteren biçim birimlerin durumu ana hatları ile ele alınmış, 2. bölümde öğretim kademelerindeki biçim bilgisi öğretiminin içeriğine dikkat çekilmiş, 3. bölümde kapalı biçim birimlerin

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. e-posta: karademir73@gmail.com

öğretiminde esas alınması gereken hususlar tartışılıp sonuca bağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: biçim bilgisi, kapalı biçim birim, kök, taban

STUDY ON TEACHING CLOSED MORPHEME IN TURKISH LANGUAGE

ABSTRACT

All elements consisting of more than one morphemes in Turkish language are not in the same openness structure. In addition to lexemes/word forms which are open between morphemes, there are many elements, where this relationship is unclear due to various reasons in vocabulary. The reasons and stages of the unclear relationship between morphemes have difference, while it is possible to define these types of structures in general as *closed morpheme*.

Important approach differences are observed between teaching stages of closed morpheme units. While exceptions being present, these type of structures in grammar teaching in higher education can be analyzed through diachronic approach in a spread way and evaluated with a simultaneous outlook in elementary and secondary education. A Turkish/Turkish Language and Literature teacher has to teach a structure, which he/she learned as derivative/body or compound during field training stage, as root/simple during his/her teaching profession. It is clear that relevant condition shall cause internal conflicts and intolerance for teacher, while being reflected on learning party as well due to information transfer that is not internalized.

There are many studies dealing with term, classification and teaching problems related with different areas of grammar. However, there are is no extensive study discussing the teaching problem of closed morphemes and dealing with closed morpheme in Turkish languages.

The aim of this study is to draw general framework of closed morphemes and determine the subjects that needed to be based upon in teaching closed morphemes. The study consists of; 1. *Morphemes Showing Closed Structure in Turkish Language*, 2. *Teaching of Closed Morphemes in Teaching Stages*, 3. *Discussion and Result* parts. At the 1st part, the condition of morphemes showing closed structure in Turkish language are dealt with general terms, while 2nd part draws attention to the content of closed morpheme teaching in education stages and at the 3rd part, the points that should be based upon in teaching closed morphemes are discussed are finalized.

STRUCTURED ABSTRACT

All elements consisting of more than one morphemes in Turkish language are not in the same openness structure. In addition to lexemes/word forms which are open between morphemes, there are many elements, where this relationship is unclear due to various reasons

Turkish Studies

in vocabulary. The reasons and stages of the unclear relationship between morphemes have difference, while it is possible to define these types of structures in general as *closed morpheme*.

Important approach differences are observed between teaching stages of closed morpheme units. While exceptions being present, these type of structures in grammar teaching in higher education can be analyzed through diachronic approach in a spread way and evaluated with a simultaneous outlook in elementary and secondary education. A Turkish/Turkish Language and Literature teacher has to teach a structure, which he/she learned as derivative/body or compound during field training stage, as root/simple during his/her teaching profession. It is clear that relevant condition shall cause internal conflicts and intolerance for teacher, while being reflected on learning party as well due to information transfer that is not internalized.

There are many studies dealing with term, classification and teaching problems related with different areas of grammar. However, there are is no extensive study discussing the teaching problem of closed morphemes and dealing with closed morpheme in Turkish languages.

The aim of this study is to draw general framework of closed morphemes and determine the subjects that needed to be based upon in teaching closed morphemes. The study consists of; 1. *Morphemes Showing Closed Structure in Turkish Language*, 2. *Teaching of Closed Morphemes in Teaching Stages*, 3. *Discussion and Result parts*.

It is possible to summarize the information and results obtained in these parts as follows:

1. Morphemes Showing Closed Structure in Turkish Language:

An important part of morphemes we face in Turkish language has undergone several changes and transformations in historical process and obtained their current structure. When the vocabulary of Turkish language of Turkey is evaluated in a diachronic aspect, phonemic changes in morphemes attract attention at first. Yet when compared with their conditions in old Turkish language, it is observed that current morphemes of Turkish language have undergone important changes depending on dialect difference. Relevant phonemic changes are not only conducted on morphemes taken from old Turkish language, but also majorly on morphemes copied with cultural interaction.

Another point that draws attention in Turkish vocabulary is morphological change and transformations. Because majority of lexical morphemes have derived by getting several suffixes in order to cover new concepts or gained a combined identity by integrating with other lexical units. These derivations and conjugations are not only made with Turkish language morphemes, but also realized with copied/cited units through cultural interaction. Similarly, important changes and transformations have been realized in consecutive morphemes. Yet some foreign words have become suffixes, while some suffixes combined with other suffixes and some suffixes have undergone sound and function changes. Thus, morphemes that stand until today with first/root forms in Turkish language are now limited in numbers. Meanwhile, historical changes in Turkish language morphemes were not limited to surface

structure (adverb), naturally important changes have been realized in semantic dimensions (enclosures) of morphemes.

The root of Turkish language within its historical progress course has changed in phonemic terms, root meaning has been forgotten, root – suffix fixed type has occurred, thus it has reached to a closed morpheme structure for Turkish speakers of today, in addition to these elements, several elements like artificial/problematic productions settled into Turkish language with Language Revolution, quoted words, hybrid words, intensive words and words with problematic place order due to traditional additional dissection – as the primary identities of elements cannot be identified at first glance – have less or very closed morpheme identity for those who are not specialized in the field.

2. Teaching of Closed Morphemes in Teaching Stages

The morphology teaching in elementary and second education stages is generally realized via **root – suffix** opposition. The structures, which is actually derived and/or compound, however the identity of at least one component couldn't be identified totally due to any reason (closed morphemes) are dealt as *simple/root*, while *base* term isn't used on morphological analyses at all.

Just like the condition in elementary and secondary education, it is understood that morphology teaching in higher education is generally realized via *root – suffix* opposition. However, even though closed morphemes are considered as root in elementary and secondary education, closed morphemes are generally evaluated according to circumstances of primary components in higher education and, not being systematic, *base* term is used for morphemes, of which primary identity cannot be reached.

3. Discussion and Result

Morphemes consist of signifier and signified parts. Signifier is adverb, signified is enclosure. Adverb is present for the sake of enclosure and it is opened in order to reach to enclosure. It is not reasonable to read above the adverb and ignore the enclosure. Thus, morphology teaching shouldn't be perceived as dividing a lexeme or word format into parts and calling root to one part and inflectional suffix or derivational affix to the other only. Of course indicators should be divided into smallest parts according to the place, however morpheme teaching should be context-based, focused on meaning and function: all actions should be conducted in order to discover semantic nuances derived from the relation of parts.

For this purpose, the effort should be given up towards registration with a series of traditional tags, which don't have clear elements, meaning borders with more or less nature, can reveal new capabilities according to context. By benefiting from modern terms of linguistics, morphology teaching should be saved from the condemnation of several traditional terms.

Setting off from this sentence;

a. Unless being an etymological action, general morphological analyses shouldn't be conducted via *root* term that carries an

etymological claim, but through terms like *morpheme* (*antecedent morpheme, lexical morpheme, independent morpheme, word form...*) and *base* (*name base, verb base*) which don't carry etymological claim and are more encompassing.

b. Instead of *suffix* term that leaves preposition and enclitics outside and *derivational affix* and *inflectional suffix* terms that don't reflect functional nuances sufficiently and have contradictive notional borders, terms like *bound morpheme, consecutive morpheme*, which are more inclusive, should be preferred. Similarly, instead of tagging like *equative suffix, possessive suffix, facility suffix* that put one function of suffixes at front, while excluding many other functions of them, just like the example of *+CA suffix/bound morpheme/consecutive morpheme*, own name of each suffix should be used, each suffix should be evaluated with its function in the context it is present with an approach that considers heterography, multi-functionality of suffixes. Meanwhile, morpheme teaching should be saved from being a series of poor, superficial and ordinary actions by referring to other functions if present.

c. The structures that are derived with Turkish consecutives from reference morphemes and quoted lexical elements, which are not known in terms of composure while conducting morphological analysis, shouldn't be evaluated as *root* in structural terms, but as a *base*.

d. Quote elements derived with Turkish consecutives (*aktör+lük, üniveriste+li, tiyatro+cu...*) are subjected to morphological analysis, while Turkish elements derived from quote consecutives like *eldiven <el+diven, Türkü<Türk+ Ar. î, Türk+ Ar. iye, işkolik<iş+kolik, bayrak+ Far. dâr* should be subjected to morphological analysis as well.

e. Just like words are considered lexical/antecedent independent morphemes of Turkish language; last suffixes and prepositions are considered as consecutive bound morphemes of Turkish language, intensifiers brought to the beginning of words are considered as the antecedent bound (prefix) morphemes of the Turkish language. According to this, as examples like *büyük+çe, sarı+ca, mavi+msi, sarı+mtrak, güzel+ce* are evaluated as derived/body, examples like *kıp+kızıl, çiril+çiplak, güpe+gündüz* should be evaluated as derived/body.

f. If morphological determinations are to be conducted through triple diagram of *simple (root) word, derived (body) word* and *compound word*, structures with undefined category responses like *ayakkabıcı, açığortay, uçaksavar*, with at least one of the components being derived should take place in this diagram under the name of *compound words (lexical units) containing derived element(s)*.

Keywords: morpheme, closed morpheme, root, base

0. Giriş

Türkçe biçim birimler, kavramsal değerleri açısından sözlüksel biçim birimler (isimler, fiiller) ve görevli (yardımcı) biçim birimler (ekler, edatlar) olmak üzere ikiye ayrılır. Sözlüksel biçim birimler, somut-soyut herhangi bir kavramı karşılayan; görevli biçim birimler ise sözlüksel biçim

Turkish Studies

birimlere gelerek onlardan yeni biçim birimler türeten, onlara anlamsal ayırtılar katan, söz dizimsel açıdan işlerlik kazandıran biçim birimlerdir.

Sözlüksel biçim birimler, gramer çalışmalarında yapısal nitelikleri açısından kabaca şöyle sınıflandırılır: hiç ek almamış, kök biçim birimler (o, de-), yapım eki alarak türemiş, gövde biçim birimler [evli<ev+li, sevin<sev-(i)n-], birden çok sözlüksel biçim birimin birleşmesi ile oluşmuş birleşik biçim birimler [kuşburnu<kuş+burun+u, hisset-<his(s)+et-].

Görevli biçim birimler de yine basit/kök (basit ekler: -l-, +lu...; basit edatlar: ki, de...), türemiş (gibi< kip+i, ile< il-e)¹ ve birleşik [birleşik ekler: malı<-mA+II, +lAmAsInA<+lA-mA + sI+(n)A...; birleşik edatlar: çünkü< çün+ki, halbuki< hal+bu+ki...] olmak üzere yapıca üç farklı grupta değerlendirilir (Bu konuda geniş bilgi için bk. Delice, 2013²; Doğan, 2014; Efendioğlu, 2006).

Türkçede birden fazla biçim birimden oluşan unsurların hepsi yapıca aynı açıklıkta değildir. Biçim birimleri arasındaki ilişki açık olan sözlük birimlerin/sözlük biçimlerin yanı sıra türlü nedenlerle bu ilişkinin belirsizleştiği çok sayıda unsur da söz varlığında yer almaktadır. Biçim birimleri arasındaki ilişkinin belirsizlik nedenleri ve dereceleri farklılık arz etmekle birlikte, bu tür yapıları genel olarak *kapalı biçim birim* olarak adlandırmak mümkündür.

Kapalı biçim birimlerin işlenişinde öğretim kademeleri arasında önemli yaklaşım farklılıkları gözlenmektedir. İstisnaları olmakla birlikte, yükseköğretimdeki dil bilgisi öğretiminde bu tür yapılar yaygın olarak art zamanlı bakışla ele alınıp çözümlenirken ilk ve ortaöğretimde eş zamanlı bakışla değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım farklarının sonucunda bir Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni, alan eğitimi sürecinde türemiş/gövde veya birleşik olarak öğrendiği bir yapıyı öğretmenliği sırasında kök/basit olarak öğretmek zorunda kalmaktadır. Söz konusu durumun öğreten için iç çelişiklere ve hazımsızlığa neden olacağı, içselleştirilmemiş bilgi aktarımının öğrenene de aynı şekilde yansıtacağı açıktır.

Dil bilgisinin çeşitli alanları ile ilgili terim, tasnif ve öğretim sorunlarını işleyen birçok çalışma mevcuttur. Ancak yapılan literatür taramalarında doğrudan Türkçedeki kapalı biçim birimleri konu alan ve kapalı biçim birimlerin öğretim sorununu tartışan kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışmada kapalı biçim birimlerin genel çerçevesinin çizilmesi ve kapalı biçim birimlerin öğretiminde esas alınması gereken hususların belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma; 1. *Türkçede Yapıca Kapalılık Gösteren Biçim Birimler*, 2. *Öğretim Kademelerinde Kapalı Biçim Birimlerin Öğretimi*, 3. *Tartışma ve Sonuç* bölümlerinden oluşmaktadır. 1. bölümde Türkçede yapıca kapalılık gösteren biçim birimlerin durumu ana hatları ile ele alınmış, 2. bölümde öğretim kademelerindeki biçim bilgisi öğretiminin içeriğine dikkat çekilmiş, 3. bölümde kapalı biçim birimlerin öğretiminde esas alınması gereken hususlar tartışılıp sonuca bağlanmıştır.

Çalışmadaki veriler kaynak taraması ve yer yer ilgili kişilere görüş sorulması yolu ile elde edilmiştir. Alıntılanan örneklerde bir sayı sınırlaması yapılmamış, örneklerin seçiminde onların nitelik ve nicelikçe konuyu en iyi şekilde temsil edebilme özellikleri esas alınmıştır. Çalışmanın amacını aşığından, morfolojik/etimolojik çözümlenmeli örneklerin çözümlenme biçimlerinin doğruluğu tartışılmamış, zaruret halinde kimi örneklerin farklı çözümlenmelerine de dikkat

¹ Biçim bilgisi çalışmalarında *türemiş ek* terimine de yer yer rastlanır, ancak bu terimle, genellikle, sözlüksel birimlerdeki gibi başka bir ekle genişleme manası değil, eklerin kaynağı kastedilir: *zamirlerden türemiş ekler, edattan türemiş ekler* gibi (bk. Baskakov, 2014: 201-232). Bir ekin üzerine başka bir ekin gelmesi ile oluşan ekler içinse yaygın olarak *birleşik ek* terimi kullanılır.

² Delice, bu çalışmasında Türkçenin eklerini yapılarına göre; 1. *Basit Ek* 2. *Birleşik Ek*, 3. *Birlikte Ek* olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

çekilmiştir. Alıntılanan çözümlenmeli örneklerde farklı işaretlemelerden kaynaklanan karmaşayı önlemek ve doğru anlamayı kolaylaştırmak için fiil tabanlarına gelen biçim birimlerin başında (-) işareti, isim tabanlarına gelenlerinkinde (+) işareti kullanılmıştır.

1. Türkçede Yapıca Kapalılık Gösteren Biçim Birimler

Türkçede karşılaştığımız biçim birimlerin önemli bir bölümü, tarihî süreçte çeşitli değişim ve dönüşümler geçirerek bugüne gelmiştir. Türkiye Türkçesinin söz varlığı art zamanlı bir nazarla değerlendirildiğinde ilk göze çarpan, biçim birimlerdeki fonemik değişimlerdir. Zira eski Türkçedeki halleri ile karşılaştırıldığında, Türkçenin mevcut biçim birimlerinin, lehçe farklılığına bağlı olarak³ önemli değişimler geçirdiği gözlenmektedir. Konuya açıklık getirmesi açısından aşağıda bazı biçim birimlerin Türkiye Türkçesindeki söyleyişleri ile Eski Türkçedeki (Kök Türkçedeki) söyleyişleri karşılaştırılmıştır:

*al-alı*⁴*al-galı, arı*⁵*arığ, ayak*<*adak, ayrıl*<*adrl-, beş*<*biş, boğaz*<*boguz, pınar*<*buñar, dağ*<*tag, de*<*ti-, değ*<*teg-, der*<*tir-, doy*<*tod-, düğümlü*<*tüğünlüg, el*<*elig, ev*<*eb, giyim*<*kedim, göl*<*köl, gömlek*<*könlek, gör*<*kör-, gün*<*kün, güvercin*<*kökercin, güzel*<*közel, için*<*üçün*<*uçun, ileri*<*ilgerü, iyi*<*edgü, kavuş*<*kabiş-, komşu*<*koşşı, ocak*<*oçuk, ol*<*bol-, öğ*<*öv*<*ög-, parmak*<*barmak, pire*<*büre, sav*<*sab, sev*<*seb-, tepe*<*töpi, türe*<*törü-, var*<*bar, var*<*bar-, ver*<*bir-, vur*<*ur-, yaya*<*yadag, yer*<*yir, yine*<*yana, yukarı*<*yok(k)aru, yürü*<*yori*... (Timurtaş, 1992: 120-145; Ercilasun, 2004: 177 vd.).

Ancak bu örneklerde gözlenen farklılaşmanın bütün biçim birimlerde istikrarlı bir seyir izlediği söylenemez. Çünkü bir tür fonemik ayrışma ile biri eski, diğeri yeni biçimi temsil eden kimi kökteş sözler de Türkiye Türkçesinin söz varlığında yer bulmuştur: *tüne-*, *tün(aydın)* / *dün, tok/ doy* (<*tod-*), *tep-*, *tepki/ deprem (tepre-m)*; *taşra / dış* (<*taş*); *darı* (<*tarığ*)/*tarla* (<*tarıgla-*, *tarlagu*); *bar-ış, bar-ış-* / *var-ış, büt-ün/bit-*; *yaş/yeşil* (<*yaş+sil*), *yeşer-*; *bekçi, bekle-/pek* gibi⁶. (Öztürk, 2003).

Söz konusu fonemik değişimler, sadece Eski Türkçeden alınan biçim birimlerde değil, kültürel etkileşimle kopyalanan biçim birimlerde de büyük ölçüde gerçekleşmiştir:

³ Morfo-fonemik özelliklerine göre Türkiye Türkçesi; Azerice, Gagauzca, Türkmençe ve Horasanca ile birlikte Türk dilinin Oğuz (Güney-Batı) kolunu temsil etmektedir (bk. Tekin, 1989; Özyetgin, 2006).

⁴ Türkiye Türkçesi (20. yy. ...) ile Eski Türkçe (7-10. yy.) arasında yaklaşık bin yıl süren Eski Oğuzca/Eski Anadolu Türkçesi (11-15. yy.) ve Osmanlı Türkçesi (16-20. yy.) devirleri vardır. Dolayısıyla burada gelişim/değişim işareti (<), doğrudan bir değişimi değil, sözcüklerin yazıyla takip edilebilen ilk/orijinal şekli ile şimdiki şekli arasındaki farkı göstermek için kullanılmıştır.

⁵ Oğuz Türkçesine geçişte biçim birimlerin sonunda bulunan g'ler yaygın olarak düşme eğilimi göstermiştir: *diri* < *tirig, ölü* < *öliüg, güçlü* < *küçlüg* (Ercilaun, 2004: 181). Bu düşmeler, kimi isimleri türedikleri fiil tabanları ile fonem sayısı bakımında eşitlemiştir: *acı-* / *acı* (<*açığ*), *ağrı-* / *ağrı* (<*ağrığ*), *boya-* / *boya* (*boy* 'renk'+*a-k*), *kışla-* / *kışla* (<*kışla-g*), *sancı-* / *sancı* (<*sanç-ıg*), *sıva-* / *sıva* (<*sıva-k*), *tat-* / *tat* (<*tat-ıg*), *yama-* / *yama* (<*yama-g*), *yasa-* / *yasa* (<*yasa-k*), *kuru-* / *kuru* (<*kuru+k/g*) (F. Turan, 1998). Ancak şu örneklerde olduğu gibi fiil ile ismin aynı tabanda bulunduğu bütün unsurlar, somut bir ses düşmesi olayı ile açıklanamamaktadır. *barış-* / *barış, damla-* / *damla, don-* / *don* (<*ton- / ton*), *dövüş-* / *dövüş* (<*tög-üş-* / *tögiüş*), *etki-* / *etki, gerek-* / *gerek* (<*kergek*), *göç-* / *göç* (<*köç-* / *köç*), *güreş-* / *güreş* (<*küreş-* / *küreş*), *güven-* / *güven* (<*küven-* / *küven*), *inan-* / *inan* (<*inan-*), *özen-* / *özen, savaş-* / *savaş, tepki-* / *tepki, uğraş-* / *uğraş, vuruş-* / *vuruş, yarış-* / *yarış, dik-* / *dik* (<*tik*), *eksi-* / *eksi, ekşi-* / *ekşi, eski-* / *eski, köhne-* / *köhne* (Far.), *küs-* / *küs, sık-* / *sık* (F. Turan, 1998, Bayar, 2006). Bu konuyu *Fiil-İsimler* başlığında değerlendiren F. Turan (1998), Türkçe dil bilgisi araştırmalarındaki "Bir kök hem fiil hem de isim olamaz. Türkçede kelimeler kök veya gövde şeklinde ya isim ya da fiil halindedirler. Bunların dışında kalan sadece bir kaç kelime hem fiil hem de isim soyludur ve bunlar da tesadüfidir, tespit edilen örneklerin de kökenlerine inilebilseydi bunların da fiil soylu olduğu görülürdü" şeklindeki yaygın görüşe itiraz eder ve tespit ettiği örneklerden hareketle söz konusu yapıların Türkçede önemli yer tuttuğunu, *gerek-* ve *köhne-* gibi fiillerin isim menşeli olduğunu, Türkçede isim ve fiil kategorilerinin yanı sıra bu tür yapıların da *fiil-isim* başlığında üçüncü bir söz türü olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir.

⁶ Şu sözlerin de aynı köklerden ses ayrışması ile oluştuğu öne sürülmüştür: *devinmek/deprenmek/davranmak, saban/sapan, taban/tavan, yaban/yavan, oba/ova, çapa/çaba* (Tan, 2015); *öksüz/öğüt/üvey* (İlhan, 2011).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/14 Summer 2016

adam < Ar. *âdem*, *ağda*, < Ar. *'akîde*, *çeyiz* < Ar. *cihâz*, *çorap* < Ar. *curâb* < Far. *gorâb*, *işkembe* < Far. *şikenbe*, *kalfa* < Ar. *halife*, *kayıp* < Ar. *gâ'ib*, *kına* < Ar. *hinnâ*, *maydanoz* < *mağdanos* < Yun. *makedonyisi*, *metelik* < Fr. *metallique*, *oruç* < Far. *rûze*, *tandır* < Ar. *tennûr*, *zakkum* < Ar. *zakkum*... (Özçelik, 2002a ve 2004; <http://www.kubbealtilugati.com/>).

Türkçe söz varlığında dikkati çeken diğer bir husus, morfolojik değişim ve dönüşümlerdir. Çünkü sözlüksel biçim birimlerin büyük çoğunluğu, yeni kavramları karşılamak üzere ya çeşitli ekler alarak türemiş ya da başka sözlüksel birimlerle bütünleşerek birleşik bir hüviyet kazanmıştır. Bu türeme ve birleşmeler, fonemik değişimlerde olduğu gibi, sadece Türkçe biçim birimlerle değil kültürel etkileşimle kopyalanan/alıntılanan birimlerle de gerçekleşmiştir. Benzer şekilde ardıl biçim birimlerde de önemli değişim dönüşümler gerçekleşmiştir. Zira zaman içinde kimi yardımcı kelimeler ekleşmiş⁷, kimi ekler başka eklerle birleşmiş, kimi ekler de ses ve işlev değişimine uğramıştır (Hatiboğlu, 1974, 1981; Buran, 1999). Böylece Türkçede ilk/kök biçimi ile bugüne kadar kalan biçim birimler, sayılı kalmıştır. Bu arada Türkçe biçim birimlerindeki tarihî değişimler, yüzey yapı (zarf) ile sınırlı kalmamış, doğal olarak biçim birimlerin anlamsal boyutunda (mazruflarında) da önemli değişimler, gerçekleşmiştir (M. Sarı, 2007; Çolak Bostancı, 2009).

Hiç şüphesiz, Türkçe söz varlığındaki söz konusu değişim ve dönüşümlerin hepsi dilin tabii gelişim seyri içinde gerçekleşmemiştir. Dil Devrimi sürecinde, alıntı unsurların yerine ikame etme adına tarama yoluyla elde edilen eski (öz) Türkçe söz tabanları esas alınarak yeni sözler üretme, derleme yoluyla ağızlardan ölçünlü dile söz devşirme, iç ve dış analogilerle⁸ yeni sözler üretme gibi bir dizi faaliyete girişilmiştir⁹. Ancak yeni sözler üretilirken genelde dil olgusunun, özelde Türkçenin tabii işleyiş kurallarına yeterince riayet edilmemiş, ölü köklere işlek ekler, işlek köklere ölü ekler getirilerek; fiile gelmesi gereken ekler, isme; isme gelmesi gereken ekler fiile eklenerek çok sayıda tartışmalı söz üretilmiş, yer yer nasıl üretildiği belli olmayan sözler de kullanıma sokulmuştur (bk. Aksan 1976; Bayar, 2006). Bu tür kelimeler, yapı ve anlamları bakımından çokça tartışılmış ve Tasfiyecilik karşıtlarınca genel olarak *uydurma/uyduruk* sözler olarak adlandırılmıştır (Timurtaş, 1979: 9 vd.).

Dil bilgisi kitapları, genel Türkçe sözlükler, Türkçenin etimolojik sözlükleri¹⁰, Türkçedeki biçim birimlerin tarihî süreçteki söz konusu çok yönlü değişim ve dönüşümünü gösteren önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca biçim birimleri gerçek kimlikleri ile tanımayı güçleştiren bu değişim ve

⁷ Buran (1999: 214), bu durumu şöyle açıklamıştır: “Türkçede başlangıç itibariyle ekler yoktu, işlevsel bakımdan temel ve yardımcı kelimeler vardı. Yardımcı kelimelerin bir kısmı ekleşirken, bazı temel kelimeler de yardımcı kelime durumuna geldiler. Bu sistem, Türk dilinde genel ve canlı bir temayül olarak günümüzde de yaşamaya devam etmektedir”.

⁸ Analoji (benzetme, örneksene, kıyas, eşleme) yoluyla Türkçede önemli sayıda kelime türetilmiştir. Bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür (Parantezdekiler, örneksene sözleri göstermektedir): *alaşım* (Fr. *alliage*); *ata/anaerkil* (Fr. *patri/matriarcal*/ Far. *pederşahi/maderşahi*); *basım, basın, yayım, yayın* (*ekim/ekin*); *belleten* (Fr. *bulletin*); *bilim* (Ar. *ilm*); *boyut* (Ar. *bu'd*); *danışman* (Far. *dānişmend*); *danıştay, sayıştay, yargıtay* (Moğ. *kuriltay*); *demeç* (Fr. *démarche*); *diyelek* (Fr. *dialecte*); *döküm* (Fr. *document*); *ele-* (Fr. *éliminé/éliminer*); *erat* (Ar. *efrād*); *koşut, soyut, somut* (*eşit, yaşıt*); *evrim* (Fr. *évolution*); *egemen* (Fr. *hégémon*); *genel* (Fr. *général*); *gündem* (Lat. *agendum*); *ikilem* (Fr. *dilemma*); *imge* (Fr. *image*); *kanı ve kanıt* (Ar. *kanaat*); *komutan* (Fr. *commandant*); *kutsa-* (Ar. *taqdīs*); *kutsal* (Ar. *kudsî*); *okul* (Fr. *école*); *onur* (Fr. *honneur*); *örge* (Fr. *organe*); *sapta-* (Ar. *sbt*); *simge* (Fr. *symbole*); *teğet* (Fr. *tangente*); *terim* (Fr. *terme*); *tını* (Fr. *tone*); *yöntem* (Fr. *système*)... (İ. Sarı, 2013; Topaloğlu, 1989; Özçelik, 2002b; http://www.kubbealtilugati.com).

⁹ Bu faaliyetlerden biri, günde 10-15 alıntı kelimeyi gazete ve radyo yolu ile ilan ederek onlara öz Türkçe karşılık bulma şeklindedir. Bu faaliyet, 8 Mart 1933 tarihinde Atatürk'ün nezaretinde hazırlanan program çerçevesinde başlatılmış, ilk olarak da *âdab, âferin, âfet, âgâh, âhenk, âlayış, âlet, âmade, âmir, âsayış, âsude, âyin, âyine, âzade* kelimelerine karşılık bulunması istenmiştir (Dil Devrimi'ndeki faaliyetler ile ilgili geniş bilgi için bk. Levent, 1960: 416 vd.).

¹⁰ Türkçe ile ilgili etimolojik çalışmalar, sözlüklerle sınırlı değildir. Çeşitli kelimeleri konu alan onlarca etimoloji makalesi yazılmıştır. Güner'in (2006) *Türkiye'de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi* adlı çalışmasında söz konusu yazılardan bir kısmının künyelerine ulaşmak mümkündür.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/14 Summer 2016

dönüşümler konusunda kitap, makale/bildiri, yüksek lisans, doktora tezleri gibi çok sayıda akademik yayın yapılmıştır¹¹.

Biçim birimlerin çeşitli nedenlere bağlı olarak geçirdiği bu art ve/veya eş zamanlı morfofonemik, morfo-semantic ve morfo-sentaktik değişimleri, yukarıda bir kısmına işaret edilen çalışmalara havale ederek asıl konumuz olan kapalı biçim birimlere geçmek istiyoruz.

Alan literatüründe *kapalı biçim birimler*, “Bugün işlek olmayan ancak art zamanlı inceleme ile görülebilen biçimbirimlerdir. Ör. yeş(<yaş)il, bah(<bağ)çe, kul(<kol)aç” (Boz, 2012: 2) şeklinde açıklanmaktadır.

Bu özellikteki kapalı biçim birimlerin Türkçedeki kapsamını kavramak için Türkçe kelimelerin yapısı ile ilgili şu kabulün hatırlanmasında yarar vardır:

“Bugün tek heceye inemediğimiz köklerin bir kısmını da daha eski devirlere gittiğimiz takdirde tek heceye irca edebiliyoruz. (...) Onun için Türkçede kelime köklerinin esas itibariyle tek heceli olduğunu söylemek yanlış olmaz” (Ergin, 1985: 107).

“Türkçede kelime kökü umümiyetle tek heceli olur. Birkaç yapım eki almış kelimelerde tek heceli köke gitmek çok defa mümkündür. Bu tek heceli kök, umümiyetle fiil köküdür. Mahdud sayıda câmid isimler dışında, prensip itibariyle kelimeler fiil kökünden türemiş kabul edilmektedir” (Timurtaş, 1979: 9).

Hacıeminoğlu, bu yaygın kabulü, fiillerde uygulamış ve bugün kök olarak kabul edilen birçok biçim birimi (fiil veya ismi) *türemiş* olarak göstermiştir. Hacıeminoğlu'nun belirlediği fiil köklerinden bazıları şunlardır: *a-* “ayırma” → *a-d(>y)-ır-*, *a-ç-* “açma”, *u-* “muktedir olmak” → *u-ç-* “uçma”, *i-* “bağlama” → *i-l-*, *ka-* “karıştırma” → *ka-r-*, *kö-* “bağlama” → *kö-r-* “görmek”; *e-* “seslenmek” → *e-z-gi*, *i-* “yapma” → *i-ş-*, *i-* “yürümek” → *i-z-*, *o-* “yanma” → *o-t/d*, *to-* “doyma” → *to-k* “tok”, *kö-* “yanma” → *köz* “ateş, kor”, *sö-* “söyleme” → *söz*, *köl-* “bağlama” → *köli-ge* “gölge”, *u-* “muktedir olmak” → *u-z* “usta, mahir”, *kö-* “bağlama” → *kö-k*, *agı-* “söyleme” → *agı-z*, *ku-* “bağlama” → *ku-l* “kul, köle”, *yo-* “yok olmak, tükenmek, mahvolma” → *yo-k* “yok”... (1991: 18 vd.).

¹¹Daha önce kısmen atıfta bulunulan söz konusu yayınlardan birkaçının kısa künyeleri şöyledir: *Ses Değişikliği Geçiren Kelimelerin Yazı Dilindeki Eski Şekilleri* (Öztürk, 2003), *Türkiye Türkçesinde Ses Etkileşimleri* (Aynacı, 2007), *Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları* (Özçelik, 2002a), *Türkçede Kullanılan Arapça Kelimelerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bazı Tespitler* (Özçelik, 2004), *Aynılı ve Hemzeli Kelimeler* (Tekin, 1958), *Modern Türkçede Fiil Tabanlarıyla Sesteş İsim Soylular ve Bir Terim Teklifi: Fiil-İsimler* (F. Turan, 1998), *Türkçede Ortak Köklü Kelimelerde Anlam Farklaşması: Tavan ve Taban Örneği* (Tan, 2015), *Türkiye Türkçesinde İşlek Olmayan Sözcük Kökleri* (Hazar, 2012), *Türkiye Türkçesinde Karma Kelimeler* (Gözütok, 2008), *Türkiye Türkçesi Gramerindeki Düzensizlikler ve Eş Zamanlı Gramer Yazımı* (Kerimoğlu, 2014), *Eksiltim (Ellipsis) ve Türkçede Eksiltim Türleri* (Gümüştam, 2013), *Dil Etkileşimi Bağlamında Ses-Anlam Eşleşmesi ve Türkçedeki Örnekleri* (İ. Sarı, 2013), *Dilbilimsel Uzatım ve Türkçedeki Yaygın Örnekleri* (İ. Sarı, 2015), *Tartışılan Sözcükler ve Özleştirme Sorunu* (Aksan, 1976), *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü* (Timurtaş, 1979), *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü* (Bayar, 2006), *Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair* (Kuznetsov, 1997), *Cümle Menşeli Edatlar* (Efendioğlu, 2006), *Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni* (Buran, 1999), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları* (Z. Korkmaz, 2011), *Türkçede Zarf-Fiil Eklerinin Durum Ekleriyle Kalıplaşması* (Argunşah, 2011), *Türkiye Türkçesinde Birleşik Eklerle Oluşturulmuş Sözlük Ögeleri* (Karadoğan, 2004), *Türkçede Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler* (İlhan, 2009), *Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine* (Doğan, 2014), *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması* (M. Sarı, 2000), *Batı Türkçesinde Tür Değiştirme* (F. Korkmaz, 2007), *Türkçede Art Zamanlı Değişmeler (Yüz Hadis Yüz Hikâye Örneği)* (M. Sarı, 2007), *Art Zamanlı Anlam Değişmeleri: Marzubânâme Tercümesi Örneği* (Özavşar, 2012), *Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Kadar Özleştirme Yoluyla, Anlam Daralmasına Uğrayan Kelimeler* (Atmaca, 2012), *Mecaz Anlamı Temel Anlama Dönüşen Kelimeler* (Çolak Bostancı, 2009), *Tarihten Günümüze Abdal Sözcüğü* (Önler, 2013)...

Görüldüğü üzere, ulaşılan kökler, bugün bağımsız birimler olarak kullanılmamaktadır. Bu örnekler gibi, Türkçede dilin tarihî gelişim seyri içerisinde kökü fonemik olarak değişmiş, kök anlamı unutulmuş, kök-ek kalıplaşmasına uğramış, dolayısıyla bugünün Türkçe konuşuru için kapalı biçim birim durumuna gelmiş çok sayıda unsur mevcuttur. Ancak Türkçede ilk bakışta bileşenlerinin asli kimlikleri tam olarak teşhis edilemeyen kapalı unsurlar bunlarla sınırlı değildir. Dil Devrimi ile Türkçede yerleşen suni/sorunlu üretimler, alıntı sözler, melez sözler, pekiştirmeli sözler ve geleneksel ek tasnifine göre yer düzeni sorunlu sözler gibi çeşitli unsurlar da alan uzmanı olmayanlar için az veya çok kapalı biçim birim hüviyetindedir. Bu tür unsurlar aşağıda örneklendirilmiştir:

1. Bileşenlerinden En Az Biri İlk Bakışta Tam Olarak Teşhis Edilemeyen Unsurlar

a. Türkçe Unsurlar

Türkçedeki bütün sözleri; *iz+ci*, *ev+li*, *al-(ı)-n-dı* örneklerindeki gibi basit bir morfolojik ameliye ile çözmek mümkün olmamaktadır. Türkçe sözlerin kimisinde kökün (ör. *belge*), kimisinde ek ve/veya gövdenin (ör. *zor+un+lu*), kimisinde ise sözü oluşturan bütün bileşenlerin (ör. *denden*) teşhisinde güçlük çekilmekte, bu tür yapıların çözümü çok defa art zamanlı ve/veya karşılaştırmalı dil bilim verileri gerektirmektedir. Aşağıdaki örnekler, herhangi bir nedenle bileşenleri tam olarak çözümlenemeyen, bileşenlerinden en az biri (kök ve/veya eki/ekleri); fonemik, morfolojik, semantik, sentaktik yönlerden biri veya birkaçıyla gizlenmiş ve dolayısıyla az veya çok kapalı biçim birim durumuna gelmiş söz konusu unsurlardan birkaçıdır¹²:

abi, *abla*¹³, *ağla-*, *alaşım*, *albay*, *alçak*, *anla-*, *ardışık*, *armağan*, *asal*, *aşağı*, *ata-*, *aykırı*, *azın-lık*, *bacanak*, *bağım+lı*, *bağım+sız*, *bağın+tı*, *bağnaz*, *barın-*, *barış*, *bayındır*, *bayrak*, *bekçi*, *bekle-*, *belge*, *belgili*, *belgisiz*, *belir-*, *belir+le-*, *belir+li*, *belir+siz*, *bellek*, *belleten*, *belli*, *bencileyin*, *benze-*, *betim*, *bileş-*, *bileş-ik/ke*, *bilezik*, *böyle*, *buna-*, *bütün*, *çevre*, *çoğu (kişi)*, *danış-*, *dayanık+lı*, *dayanık+sız*, *denden*, *dene-*, *denet+le-*, *denge*, *denli*, *densiz*, *derle-*, *devin-*, *devşir-*, *dinle-*, *direk*, *dire-n-*, *dire-t-*, *diye*, *doğru*, *dona-n-*, *dona-t-*, *düşün* “mülhaza, fikir”, *düşün-*, *eder*, *edilgen*, *egemen*, *eğit-*, *eğitim*, *eğlen-*, *ekmek*, *emek*, *ergimek*, *evre*, *evrim*, *ezgi*, *genel*, *geniş*, *genleş-*, *gensoru*, *gerçek*, *gereç*, *getir-*, *giysi*, *gönder-*, *görkem*, *göster-*, *götür-*, *güneş*, *güreş*, *hırsız*, *ilum+lı*, *ısın-*, *ısıt-*, *issiz*, *ilet-*, *ilgi*, *iliş-*, *imren-*, *inan-*, *indirge-*, *irdele-*, *irkil-*, *işte*, *ivedi*, *kamaş-*, *kapalı*, *kaplıca*, *kaplumbağa*, *karan+lık*, *kardeş*, *karşı*, *kavra-*, *kavşak*, *kına-*, *kıvan-*, *kızıl*, *kimisi*, *kolay*, *komşu*, *komut*, *komuta*, *konu*, *konus-*, *konuslan-*, *kullan-*, *kumandan*, *kurmay*, *kuşan-*, *kuşat-*, *kuşku*, *küçücük*, *mutlu*, *mutsuz*, *nasıl*, *nere*, *nesne*, *nice*, *nicel*, *niçin*, *nitekim*, *nitel*, *odak*, *olum+lu*, *olum+suz*, *onar-*, *onay*, *oran*, *orgeneral*, *oyala-* “meşgul etmek”, *öbür*, *ödül*, *ödün*, *öge*, *öğle*, *öğren-*, *öğret-*, *öğün*, *öğüt*, *öksüz*, *öykü*, *öyle*, *özerk*, *özet*, *özgür*, *özne*, *pastırma*, *peki*, *sakın*, *sakın-*, *sakla-*, *sapta-*, *saydam*, *serüven*, *sıtma*, *simge*, *somut*, *sonuç*, *sorum+lu*, *söyle-*, *subay*, *şöyle*, *tasarla -*, *tasla-*, *teğet*, *teğmen*, *tekme*, *terim*, *tırnak*, *tikel*, *tokmak*, *tören*, *tugay*, *tüke-n-*, *tüke-t-*, *tümgeneral*, *tüzel*, *tüzük*, *ufacık*, *usan-*, *utan-*, *uyan-*, *uyar-*, *uygar*, *uygu+la-*, *uyku*, *uzay*, *uzman*, *uzun uzadiye*, *ülkü*, *ünlem*, *üşen*, *yadırğa-*, *yak-*, *yan-*, *yamuk*, *yanıt*, *yanlış*, *yansı-*, *yara-*, *yargı-*, *yarış-*, *yastık*, *yine*, *yobaz*, *yöner+ge*, *yönet-*, *yüksek*, *yüküm+lü*, *zorun+lu*, *zorun+suz...*

Yukarıda örneklendirilen sözlük birimlerin yanı sıra *ağlayama*-<*ağla-y-a+u-ma-*, *başlıyor*<*baş+la-yor*, *bilmiyor*<*bil-me-yor*, *yıkıyor*<*yıka-yor*≠*yık-(ı)yor*, *bana*<*ben+a*, *sana*<*sen+a* örneklerinde olduğu gibi, Türkçede kimi sözcük biçimlerin (çekimlenmiş sözlerin) de kısmen kapalı bir görünüm arz ettikleri gözlenmektedir.

¹² Bu örneklerin çok daha fazlası etimolojik tartışmalarıyla birlikte sözlüklerde ve ilgili makalelerde mevcuttur (Örnek olarak bk. Eren, 1999; Tietze, 2002; Bayar, 2006; Gülensoy, 2007; Kuznetsov, 1997; Güner, 2006). Dolayısıyla burada çalışmanın amacı doğrultusunda sadece ölçünlü Türkçede hemen dikkati çeken kimi örnekler yer verilmiştir.

¹³ Eren'e (1993) göre *abla*'nın gelişimi *ağa+bula* “büyük kız kardeş”>*ağbula*>*abula*>*abila*>*abla* şeklindedir.

b. Alıntı Unsurlar

Türkçe, kültürel etkileşimle başka dillere çok sayıda unsur verdiği gibi (bk. Karağaç, 2008) onlardan çok sayıda unsur da almıştır. N. Özkan (2011), TDK' nin 2005 baskılı Türkçe Sözlüğü'nde yer alan 77.407 kelimedenden alıntı olanların, kaynaklarına göre sayılarını şöyle tespit etmiştir¹⁴: Arapça: 6.468, Fransızca: 5260, Farsça: 1362, İtalyanca: 590, İngilizce: 484, Rumca: 403, Almanca: 98, Lâtinçe: 76, Yunanca: 49, Arnavutça: 1, Bulgarca: 19, Ermenice: 25, Fince: 2, İspanyolca: 33, Korece: 1, Japonca: 11, Macarca: 19, Moğolca: 14, Norveççe: 2, Osmanlı döneminde karışık olarak türetilen: 43, Portekizce: 3, Rusça: 44.

Alıntılanan sözlüksel biçim birimlerin bir kısmının hem kendileri hem de türevleri Türkçede kullanılmıştır:

biyoloji/ biyolojik, çare/bî-çare/nâ-çar, çile/çilekeş, dans/dansör/ dansöz, demokratik / antidemokratik, film/mikrofilm, gerilla/kontrgerilla, gül/gülşen/gülzâr, haber/bî-haber, legal/illegal, masaj/masör/ masöz, namaz/ bî-namaz> beynamaz, normal/ anormal, organik/inorganik, politize (olmak)/ depolitize (olmak), prens/ prenses, psikoloji/ psikolojik, sosyal/asosyal, şarj/deşarj, şems/şemsiye, telaş/pürtelaş, tez/antitez, zor/zoraki... (N. Özkan, 2011; <http://www.kubbealtilugati.com>).

Alıntı sözlerin önemli bir bölümü, çeşitli morfo-fonemik olaylar sonucunda Türkçe söyleyişe uyarak başkalaşmıştır:

bedava<Far. bâd-ı Ar. hevâ, beygir<Far. bâr-gîr, canavar<Far. cân-âver, cömert<Far. cevân-merd, çamaşır<Far. câme-şûy, çapraz<Far. çep u râst, çarşaf<Far. çader-i şeb, çarşamba<Far. çâr-şenbih, çerçeve<Far. çâr-çûbe, çeyrek<Far. çâr-yek, çirkef<Far. çirk-âb, dürbün<Far. dūr-bîn, geveze<Far. gep-bâze, havadar<Ar. heva- Far. dâr, hemşeri<Far. hem-şehrî, hentbol <İng. hand ball, kaymakam <Ar. kâ'im-Far. i- Ar. maqâm, kösele< Far. gāv-sâle, menteşe < Far. bend-keşe, merdiven<Far. nerd-bân, nevresim< Far. nev - Ar. resm, pastane< İt. pasta- Far. hâne, perşembe<Far. penc-şenbih, postane<İt. posta- Far. hâne, sarhoş<Far. ser-hoş, tahterevallı<Far. taht -ı revân, Tahtakale<Ar. taht-el-kale, teneşir <Far. ten-şûy, tezgâh<Far. dest-gâh, tülbent<Far. ter-bend, zorba<Far. zor-bâz (Özçelik, 2002a; İshihara, 2005; Köksal, 2007, <http://www.kubbealtilugati.com/>).

Türemiş ve/veya birleşik olan ancak morfo-fonemik olarak başkalaşmış bütün bileşenleri alıntı bu tür yapılar, konunun uzmanı olmayanlar için kapalı biçim birim durumundadır. Biçim bilgisi derslerinde bunların morfolojik çözümlemeye tabi tutulup tutulmayacağı, tutulacaksa, nasıl değerlendirileceği konusunda Türkçe gramer çalışmalarında üzerinde mutabık kalınmış açık bir görüş bulunmamaktadır.

c. Melez Unsurlar

Tabanı alıntı, ardılı Türkçe; tabanı Türkçe, ardılı alıntı çeşitli melez unsurlar da Türkçede önemli ölçüde yer bulmuştur:

Tabanı alıntı, ardılı Türkçe unsurlar

acemice<Ar. 'acemî+ce, adaletsiz<Ar. adalet+ siz, adileş-<Ar. 'âdî+ leş-, aktörlük<Fr. acteur+ lük, blöfyap-<İng. bluff+ yap-, candan<Fars. cân+ dan, cumartesi<Ar. cum 'a+ertesi, dua et- <Ar. du 'â + et-, duş al-<Fr. douche +al-, entegre ol- <Fr. intégrè +ol-, gayrı<Ar. gayr+ ı, harca-< Ar. harc+ a-, hastalan-< Fars. haste+lan-, kahvaltı<Ar. kahve+altı, kalabalık< Ar.

¹⁴ Araştırmalar, Türkçedeki alıntı sözlerin kaynak ve oranları ile ilgili olarak farklı bilgiler vermektedir. Örnek olarak krş. N. Özkan, 2011; İshihara, 2005; Vural ve Böler, 2008; Erbay, 2002; Sir, 2013.

galebe+ lik, limoncu<Rum. limon+ cu, provoke et- <Fr. provoqué + et-, rol yap- <Fr. rôle + yap-, tekrarla-<Ar. tekrâr+ la-, tiyatrocü< İtal. teatro +cu, tostçu< İng. toast+ çu, üniversiteli <Fr. université +li, vatandaş< Ar. vatan+ daş... (Sır, 2013; <http://www.kubbealtilugati.com/>; <http://www.tdk.gov.tr/index.>).

Tabanı Türkçe(leşmiş); ardılı alıntı unsurlar

altıgen<altı+ Yun. gônia>gen “köşe”, atma+Fr. syon (<-tion) , uydurma+ Fr. syon(<-tion) , er+Ar. ât, gelir+Ar. ât, gidiş+Ar. ât, Dursun+Ar. e, Türkü<Türk+Ar. î, otlak+Ar. iye, yaylak+Ar. iye, Türk+ Ar. iye, var+ Ar. iyet, kutsal+ Ar. iyet, ayrı+ Ar. (i)yet+en, Türk+ Ar. iyât, sancak+Far. dâr, bayrak+ Far. dâr, emek+ Far. dâr, devrim+ Far. bâz, dil+ Far. bâz, düzen+ Far. bâz, el+diven (Far. destivan’a benzetilerek), kuş+ Far. bâz, oyun+ Far. bâz, Ay+ Far. ça, Tuğ+ Far. çe, çay+ Far. dan+ T. (lık), iğne+ Far. den+ T. (lik), sürme+ Far. den+T. (lik), yağ+ Far. dan+ T. (lık), ordu+ Far. gâh, iş+ Far. güzâr, iş+kolik (Fr. alcoolique>alkolik’e benzetilerek), Türk+ Far. istân, tel+ Far. kâri, sırma+ Far. keş, yel+ Far. pâze, deprem+ Far. zede, boru+ Far. zen, evren+Fr. (s)el¹⁵ (Fr. universal kelimesine benzetilerek) , ulus+Fr. al, tanrı+Rus. ça, dokun+ matik (Fr. automatique> otomatik’ e benzetilerek)...¹⁶ (Gözütok, 2008; N. Özkan, 2011; <http://www.kubbealtilugati.com/>).

Melez unsurlardaki kapalılık, alıntı unsurun yapı ve işlev özellikleri ile ilgilidir. Çünkü **üniversite+li, cumhuriyet+çi, dokun-matik, iş+kolik iğne+ den+ T. (lik)** gibi sözlerde alıntı unsurun yapısal ve/veya işlevsel özelliklerini etimolojik bilgi olmadan doğru olarak teşhis etmek kolay değildir.

Türkçe gramer çalışmalarında tabanı alıntı, ardılı Türkçe olan yapıların morfolojik olarak çözümlenmesinde bir beis görülmemekte, bu tür unsurlar çözümlenirken genellikle alıntı tabanlar *kök* terimi ile, ardıl unsurlar Türkçedeki işlev adları ile etiketlenmektedir.

Tabanı Türkçe, ardılı alıntı yapılar ile bütün bileşenleri alıntı yapılar ise genellikle morfolojik çözümlenmelere konu edilmemektedir. Balyemez, bu konuyu tartışmış ve özetle şu görüşe varmıştır: *Yapım eki, çekim eki, türemiş kelime* gibi terimler, Türk dilinin kuralları içinde geçerli olan terimlerdir. Bir ek Türkçe değilse, o ekin yapım eki veya çekim eki olmak gibi bir niteliği de söz konusu olamaz. Dolayısıyla yabancı eklerle türetilmiş *Türkiye, yağdan* gibi sözler ile bütün bileşenleri yabancı olan *cumhuriyet, dâhiliye, mağduriyet* gibi sözler Türkçe yapım eki almadıkları için, *kök* olarak kabul edilmelidir (2016: 151). Bizim bu konudaki görüşümüz aksi yöndedir, çalışmanın sonunda açıklanacaktır.

2. Pekiştirmeli Unsurlar

Morfolojik çözümlenmelerde sorun teşkil eden yapılardan biri de Türkçe sözlüklerde madde başı yapılan (bk. <http://www.tdk.gov.tr/index.>; <http://www.kubbealtilugati.com>) **kupkırmızı, masmavi, mosmor, sımsıkı, taptaze, çırılçıplak, sırlısklam, düpedüz, güpegündüz** gibi pekiştirmeli sözlerdir. Gramer çalışmalarının bazıları, bu yapıları kelime grupları bölümünde, *İlaveli/Eklemeli Tekrarlar* başlığında (bk. Ergin, 1985: 378; Karaağaç, 2012: 476; S. Güneş, 2002: 331); bazıları

¹⁵ Eren’e (2000) göre, +sAl eki, Fransızca *national*’a benzetilerek yapılan *ulusal*’ın sonundaki +sal’dan başkası değildir. Başka bir ifade ile, +sAl’ın kaynağı, Fransızca +Al’dır. +Al ekinden +sAl ekine geçiş *ulusal*’ın *u-lu-sal* şeklinde hecelemesi yolu ile gerçekleşmiştir. +sAl ekinin Türkçeliğine örnek olarak gösterilen *kum+sal*’daki +sal ise, *kum salı* (kumluk) *dağ salı* (dağlık, ormanlık, çalılık, düzlük) örneklerindeki sal+ı (3. kişi iyelik) sözcük biçiminin ekleşmesi ile oluşmuştur. Dolayısıyla *kumsal*’daki +sal’ın, Dil Devrimi ile hem isme hem de fiile gelerek yaygınlaşan +sAl ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

¹⁶ Türkçede, nadir de olsa, *Fr. tele+ kulak, süper< Fr. super+ güç, süper< Fr. super + emeklilik* şeklinde ek gibi davranan alıntı öncül unsurlarla kurulu yapılar ile hem öncül hem de ardıl unsuru alıntı *Yun. pan+türk+ Fr. izm, Yun. pan+ türk+ Fr. ist* gibi yapılara da rastlanmaktadır (Türkçede ön ekli yapılarla ilgili geniş bilgi için bk. Şahin, 2006).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/14 Summer 2016

Sözcük Türleri/Yapıları bölümünde, *Sıfatlar* başlığında (Banguoğlu, 2000: 348; Bilgegil, 2009: 192; Özçelik-Erten, 2011: 111)¹⁷ değerlendirmiştir.

Bu birimlerin biçim bilgisel olarak nasıl çözümleneceği, kelimenin başına getirilen pekiştirici/takviye unsurun ne şekilde adlandırılacağı ve dolayısıyla pekiştirmeli/takviyeli kelimelerin yapıcı hangi kategoride kabul edileceği konusunda üzerinde mutabık kalınmış açık bir görüş bulunmamaktadır.

Banguoğlu, kelime başına getirilen pekiştirici unsurlar için *benzer hece katkısı* ve *önek* ifadelerini kullanmıştır (2000: 348).

Ergin, bu unsurları; tek başlarına anlamlı olmamalarına rağmen, vurgulu olmaları, başına geldikleri unsurun manasına bir sıfat işlevi ile kuvvet vermeleri bakımından, *bir çeşit kelime* saymış ve bu unsurların *büs bütün, çar çabuk, düpe düz, çırıl çıplak, kas katı, yem yeşil* şeklinde daima ayrı yazılması gerektiğini belirtmiştir (1985: 379).

Akyalçın, ikilemelerin iki ayrı sözcükten oluşması gerektiğini, oysa pekiştirmeli yapıların *ma+s+mavi* şeklinde tek sözcükten oluştuğunu ifade etmiş ve bu nedenle söz konusu yapıları, hazırladığı *Türkçe İkilemeler Sözlüğü*'ne almamıştır. Araştırmacı, sözcüklerin başına getirilen pekiştirici unsurlar için biçim bilgisel açıdan açık bir adlandırma yapmamıştır (2007: 14).

Demircan, bu tür yapıları *hece ikilemesi/hecesel ikileme* adı altında, *sesbirim ikilemesi (anne)* ve *m'li ikileme (yalan malan)* türleri ile birlikte ses dizimini ilgilendiren ikileme türleri olarak ele almıştır. Pekiştirmeli unsuru, bir bütün olarak *yarı ikileme*, takviye unsurunu *pekiştirici parça* olarak adlandıran Demircan, *pekiştirici parça*'nın biçim birim sayılamayacağını vurgulamıştır (2009: 95-98).

Eyüboğlu, pekiştirme unsurlarını *pekiştirme ekleri* olarak değerlendirmiş, bu eklerin dilin iç işleyişi sonucu ortaya çıktığını, *besbeter, kıpkırmızı, masmavi* örneklerinde olduğu gibi alıntı unsurların başına da getirildiğini belirtmiştir (1989: 23).

Üstüner, *Türkçede Pekiştirme* adlı eserinde pekiştirmeli yapıların ikileme olarak kabul edilmesini de, pekiştirici unsurların önek olarak değerlendirilmesini de doğru bulmamış; bu anlatım tarzının; *ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi* veya *ünlü uzaması* gibi, *ses ilavesiyle yapılan bir pekiştirme* sayılması gerektiğini ifade etmiştir (2003: 86).

Şahin, pekiştirmeli yapılarda ön ek izlenimi uyandıran pekiştirme unsurunun ön ek değil ön ses olduğunu söylemiştir (2006: 72).

Delice, söz konusu pekiştirici unsurları, sözlük birimlerden sonra gelen (eski) püskü, (eğri) büğrü, (kalem) malem, (adam) madam, (çanta) manta gibi yakıştırmalı tekrarlar ve zamir, yardımcı fiil, edat, bağlaç, ünlem gibi sözcüklerle birlikte *sözdizimbirim/dizimbirimsel sözcük*¹⁸ olarak değerlendirmiştir. Delice'ye göre, varlıkları sözlük birimlerin yanında ortaya çıktığı için sözlük birimlere karşıt olarak, pekiştireçler, tek başlarına bir gerçekliğin üyesi olamaz (2014: 108 vd.).

B. Özkan, bu yapıları Sesbirimsel Tekrarlar (phonological reduplication) başlığında değerlendirmiş, dolayısıyla pekiştirici unsuru *ses birim* saymıştır (2011: 1578).

Balyemez, pekiştirici unsurları *ses* terimi ile karşılamış, pekiştirmeli unsurları yapıcı herhangi bir kategoriye dâhil etmenin güç olduğunu belirtmiştir (2016: 100 vd.).

¹⁷ Banguoğlu, konuyu *Berkitme Sıfatları*; Bilgegil, *Türemiş Sıfatlar*; Özçelik-Erten, *Niteleme Sıfatları* başlığında ele almıştır.

¹⁸ Delice, diğer bir çalışmada sözcüklerin başına gelen bu pekiştirme unsurlarının *uydurma sözcükler* olduğunu belirtmiştir (2009: 703).

Sıralanan görüşler toparlandığında, söz konusu pekiştirme unsurlarının; *benzer hece katkısı, bir çeşit kelime, pekiştirici parça, pekiştirme ekleri/ön ek, ilave ses(ler), ön ses, ses birim, sözdizimbirim/dizimbirimsel sözcük* gibi, birbirinden az veya çok farklı terimlerle karşılandığı gözlenmektedir.

3. Geleneksel Dil Bilgisine Göre Eklerinin Yer Düzeni Sorunlu Unsurlar

Gramer eserlerinde Türkçenin ekleri genel olarak yapım ekleri ve çekim ekleri olmak üzere iki kategoride değerlendirilir ve bu eklerin öncelik sonralık sırasının bir sistem içinde gerçekleştiği belirtilir. Bu sisteme göre, kelime tabanına önce yapım, sonra çekim eki gelir. Çekim ekleri de işlevlerine göre *isim tabanı+çokluk eki+iyelik eki+durum ekleri [kalem+ler+(i)m+i]*; *fül tabanı+zaman/tarz eki+kişi eki* şeklinde bir sıra takip eder. Ancak yer yer bu sistem işlemez, yapım eki olarak kabul edilen **+gil**, **+siz**, **+ki**, **+lik** ekleri, çekim eklerinden sonra gelir: *anne+m+gil¹⁹, anne+m+siz, ev+de+ki, iç+ten+lik, on+da+lık, (Bu gömlek tam) baba+m+lık...* Yine bazen çekim eklerinin birbirini takibinde mutadın dışına çıkılır, çokluk eki, iyelik ekinden önce gelmesi gerekirken sonra gelir: *anne+m+ler, dayı-n-lar²⁰* (Gülsevin, 2004).

Burada konumuzu ilgilendiren kısım, yapım eki olarak kabul edilen eklerin çekim eklerinden sonra gelmesidir. Çünkü biçim bilgisel çözümlenmelerde *anne+m+gil, anne+m+siz, ev+de+ki, iç+ten+lik, on+da+lık* gibi yapıların türemiş mi, basit mi kabul edileceği konusunda zihinler tereddüt yaşamakta, *çekim eki +yapım eki* kuruluşundaki yapılarda, bir tür kategorik kapalılık kendini göstermektedir.

Yukarıda sunulan veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

1. Gramer çalışmalarında, “*Türkçede kelime köklerinin esas itibarıyla tek heceli olduğu*”, bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Ancak bugün morfolojik çözümlenmelerde, Türkçenin söz varlığını teşkil eden unsurların büyük bir bölümünün “*tek heceli kök*”üne ulaşmak pek de kolay görünmemektedir. Öyle ki, birçok biçim birimin kök unsuru ancak etraflı bir çalışma ile aydınlatılabilmektedir. Dolayısıyla kök-ek karşıtlığı üzerine bina edilen morfolojik çözümlenmelerde, türediği açık, ancak morfo-semantik açıdan kök-ek ilişkisi kurulamadığından bileşenlerinden en az biri yeterince teşhis edilemeyen Türkçe sözler; kaynaklarda birden fazla sözlüksel birimin birleşiminden oluştuğu belirtilen, ancak morfo-fonemik değişime uğrayarak kısmen başkalaşmış Türkçe veya melez sözler konunun uzmanı olamayanlar için kapalı biçim birim durumundadır.

2. Alıntı eklerle türemiş alıntı sözler, Türkçe eklerle türemiş alıntı sözler ve alıntı eklerle türemiş Türkçe sözler de, alıntı unsurların mahiyetlerinin meçhuliyeti açısından kısmen bir kapalılık özelliği göstermektedir.

3. Türkçe eklerin geleneksel dil bilgisince kabul gören yer düzenine aykırı olarak çekim ekinden sonra yapım eki almış sözler ile başına pekiştirici unsur almış sözler de, ek unsurların konum ve görevlerinin tartışmalı olması açısından, kısmen kapalı biçim birim durumundadır.

Türkçede önemli bir yekûn teşkil eden bu tür unsurlar, metin esaslı morfolojik çözümlenmelerde yok sayılamayacağına göre, öğretimlerinin makul esaslar üzerine bina edilmesi, sağlıklı bir biçim bilgisi öğretimi açısından önem arz etmektedir. Bu esasları tartışmaya geçmeden önce söz konusu unsurların öğretim kademelerinde nasıl öğretildiğine dikkat çekilecektir.

¹⁹ Adamovic'e (2014) göre, +gil, aitlik eki +ki ve çokluk eki +lar'ın birleşiminden oluşan *+kiler* ekinin kılınmasından meydana gelmiştir.

²⁰ Alkaya, *Türkiye Türkçesinde ve Türk Lehçelerinde İyelik Ekinden Sonra Kullanılan +LAR Çokluk Eki Üzerine* adlı çalışmasında bu sıra dışı durumun, iyelik ekli akrabalık adlarından sonra kullanılan (babam onlar, annem onlar ...) *onlar/alar* zamirinin eklenmesiyle meydana geldiğini belirtmiştir (Alkaya, 2012: 353-361).

2. Öğretim Kademelerinde Kapalı Biçim Birimlerin Öğretimi

Bilgilerin öğretiminde öğretim kademeleri arasında içerik ve üslup farklılıklarının bulunması, muhataba görelilik ilkesinin tabii bir sonucudur. Ancak bu farklılıkların, bilgilerin bir biri ile çelişmesi, birbirini nakzetmesi durumuna gelmesi, eğitimde süreklilik ilkesi açısından sakıncalıdır. Çünkü o zaman zihinsel bir karmaşa yaşanır, bilgiye karşı güvensizlik ve dolayısıyla bilginin ait olduğu alana karşı bir sevgisizlik baş gösterir.

Aşağıda Türkçe öğretiminin gelişim seyri doğrultusunda ilk ve ortaöğretim kademeleri ile yükseköğretim kademelerindeki biçim bilgisi öğretiminin mahiyeti ve bu öğretim kademelerinin kapalı biçim birimler konusundaki yaklaşımları ortaya konmaya çalışılacaktır:

2.1. İlk ve Ortaöğretimde Kapalı Biçim Birimlerin Öğretimi

Türk eğitim tarihinde devlet iradesi ile Türkçenin ana dili olarak öğretimi Tanzimat döneminde başladı. 1858 yılında Rüştîyelerin açılması ile birlikte dil bilgisi öğretimi okul programlarına girdi. Ancak başlangıçta belli bir Türkçe öğretim programı yoktu. Ne okutulacağı okulların açılış fermanlarında genel olarak belirtilirdi. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile programların saptmasına başlandı (Göğüş, 1971: 130; 1983: 46; F. Güneş, 2013: 73). Cumhuriyet Döneminde, Türk dili/Türkçe, milli bir dava halini aldı. Cumhuriyetten bugüne, gerek ilköğretim birinci ve ikinci kademe gerekse liseler için çok sayıda Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi programı tanzim edildi (Söz konusu programların tarih ve içerikleri için bk. Altunkaya, 2010; Çelik, 2011). Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminde 2005 programıyla davranışçı yaklaşım yerine yapılandırıcı yaklaşım benimsendi. Eğitim ve dil alanındaki son bilimsel gelişmeler çerçevesinde geliştirilen bu programda ilköğretim birinci ve ikinci kademe dil bilgisi öğretimi ayrı bir ders ya da ayrı bir öğrenme alanı olarak değil, dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma ve sunu olmak üzere Türkçenin bütün öğrenme alanlarıyla birlikte sarmal olarak düzenlendi (F. Güneş, 2013: 90). Liselerde ise daha önce Türk Dili ve Edebiyatı adıyla okutulan ders, Türk Edebiyatı ve Dil ve Anlatım şeklinde ikiye ayrıldı ve dil bilgisi konuları Dil ve Anlatım dersi çerçevesinde yine yapılandırıcı yaklaşım esas alınarak programlandı (Çelik, 2011). 2011’de çıkarılan Öğretim Programında aynı yaklaşım sürdürüldü.

2015’te yayımlanmış olan öğretim programında Türk Edebiyatı ile Dil ve Anlatım dersleri Türk Dili ve Edebiyatı şeklinde tekrar birleştirilmiş, bu değişikliğin gerekçesi şöyle açıklanmıştır: “*Toplumdaki değişim ve dönüşümler edebiyat ve dil üzerinde eş zamanlı etkiler bırakır. Dil ve edebiyattaki değişim genellikle bir arada gerçekleşir. Bu açıdan edebiyat eğitimi dil eğitiminden ayrı düşünülemez. Bu programda dil ve edebiyat eğitiminin tür odaklı biçimde yürütülmesi, böylece dil ve edebiyat eğitiminin birbirini destekleyecek şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır*” (MEB, 2015a: 2).

Yukarıda tarihçesi kısaca özetlenen Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programlarında, dil bilgisi içinde biçim bilgisi de değişen oranlarda yer bulmuştur (bk. Altunkaya, 2010: 47, 50, 88, 89, 92, 93, 95, 110, 111, 115, 123).

2005’ten sonraki programlarda yer alan biçim bilgisi kazanımları ilgili bilgiler ana hatları ile şöyledir:

İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1- 5. Sınıflar) (MEB, 2009)

Bu programda biçim bilgisine 3. sınıfta başlanır. Konuyla ilgili kazanım programda şöyle yer alır:

“Ekleri kullanarak kelimeler türetir. [!]²¹ 4.5. Burada yalnızca “-cı, -lık, -lı, -sız” eklerini kullanarak kelimeler türetilmelidir” (s. 66).

Bu kazanım, 4 (bk. s. 86) ve 5. (bk. s. 108) sınıflar için de aynen tekrarlanmış, sözcük türleri eşliğinde 3. sınıfta iyelik ve çokluk eklerinin; 4. sınıfta durum eklerinin işlenmesi programlanmıştır (bk. s. 129).

İlköğretim Türkçe Dersi (6-8. Sınıflar) Öğretim Programı (MEB, 2006)

6. sınıf programında biçim bilgisinin çekim ve türetim konuları, 7. sınıf programında fiil çekimi ve kipler, 8. sınıf programında fiilimsiler ve söz dizimi konuları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

6. sınıf programındaki biçimbilgisi konuları ile ilgili kazanımlar şöyle sıralanmıştır:

“1. Kelimenin yapı özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

1. Kök ve eki kavrar. 2. İsim kökü ile fiil kökünü ayırt eder. 3. Yapım eki ile çekim ekini ayırt eder. 4. Gövdeyi kavrar. 5. Yapım eklerinin işlevlerini ve kelimeye kazandırdığı anlam özelliklerini kavrar. 6. Birleşik kelimeyi kavrar. 7. Basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt eder. [!] Bütün dil bilgisi çalışmalarında, öğrencilerin edindikleri bilgileri, okudukları ve dinlediklerini anlamlandırmada kullanmalarına; konuşurken ve yazarken uygulamalarına ağırlık verilir. [!] Kelimede yapı özellikleriyle ilgili kazanımların verilmesinde ilgili oldukları yazım kurallarına değinilir. 1. 1. Türkçenin sondan eklemeli bir dil olduğu vurgulanır. 1. 2. Fiil köklerinin ‘-mek/-mak’ eki ile okunması gerektiği, fiilin ‘-mek/-mak’ eki almış biçimine mastar adı verildiği, mastarın fiilin adı olduğu belirtilir. 1. 2. Hem isim hem de fiil olan köklere örnek verilerek bunların kök çeşidinin aldıkları ekler aracılığıyla belirlenebileceği kavratılır. 1. 3. Çekim eklerinin çeşitlerine ilgili oldukları konulara gelindiğinde değinilir. 1. 3. Ekler arasındaki hiyerarşik ilişkiye dikkat çekilir. Bu durum, yapım ekleri kelime türetirken çekim eklerinin var olan kelimeyi kelime grubu ya da cümle içinde kullanılmaya elverişli hâle getirmesi, yani ona son şeklini vermesiyle açıklanır. 1. 5. Yapım eklerinin işlevleri kavratılırken isimden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma ekleri, fiilden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri ayırımına gidilir. Eklerin sesçe farklı biçimlerinin farklı birer ek olmadığı, aynı ekin çeşitleri olduğu kavratılır. Bu amaçla ilgili ses olaylarına değinilir. Fiilden fiil yapma eklerinin işlevleri ve anlam özellikleri üzerinde ayrıntılı olarak fiil çatısı konusunda durulur. Burada eklerin kelimeye kazandırdığı anlam özelliklerine ağırlık verilir. 1. 6. Birleşik kelimelerin anlam özelliklerine dikkat çekilir. Birleşik kelimelerin kuruluş özellikleri konusuna girilmez. 1. 7. **Tarihî nedenlerle kök ve ek arasındaki anlam ilişkisinin kaybolduğu türemiş kelimeler basit kelime olarak ele alınır.** [!] Türemiş ve birleşik kelimelere mümkün olduğunca çok örnek verilerek öğrencilerin söz varlığının zenginleşmesi sağlanır. Hangi kelimelere öncelik verilmesi gerektiği konusunda Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan ‘Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü’nden yararlanılabilir. [!] Kelimenin yapı özellikleriyle ilgili bilgi ve kuralları uygulamaya yönelik kazanımların değerlendirilmesinde; açık uçlu, kısa cevaplı, doldurmalı sorular; çalışma kâğıtları, standart testler, süreç gelişim dosyaları, eşleştirme testleri, öz değerlendirme formları, gözlem formları kullanılabilir...” (s. 41-42).

Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı (MEB, 2015a)

Önceki öğretim programlarına göre daha derli toplu ve sade bir görünüm arz eden bu programda biçim bilgisinin temel konuları olan çekim ve yapı(m) konularına 3. ve 4. sınıflarda yer verilmiş, daha sonraki sınıflarda ise isim ve sıfatlardan başlanarak her bir sınıfta birer ikişer sözcük türünün işlenmesi uygun görülmüştür. Programda doğrudan ve dolaylı olarak biçim bilgisi ile

²¹ Ünlem, kazanımlar ile ilgili açıklamaları belirtmektedir.

ilişkilendirilebilecek kazanımlar şöyledir: T3²².2.23. Çekim eklerinin işlevlerini bilir. Çoğul ekleri ve ismin durum ekleri verilir. T4.2.26. Çekim eklerinin işlevlerini bilir. İyelik ekleri ve fiil çekim ekleri verilir. T4.2.27. Kısaltmaları ve bunların eklerini doğru okur. T4.2.28. Basit, türemiş ve birleşik kelimeleri ayırt eder. Kelime türetmenin mantığı kavratılır, yapım ekleri ezberletilmez. T5.2.22. İsimlerin ve sıfatların cümledeki işlevlerini fark eder. T6.2.27. Edat, bağlaç ve ünlemlerin anlama olan katkısını fark eder. T6.2.26. Zamirlerin cümledeki işlevlerini fark eder. T6.2.27. Edat, bağlaç ve ünlemlerin anlama olan katkısını fark eder. T7.2.27. Fiillerin cümleye kattığı anlam özelliklerini fark eder. T7.2.28. Zarfların cümleye kattığı anlamı ve işlevini fark eder. T8.2.31. Fiilimsilerin cümledeki işlevini fark eder (39-41).

Dil ve Anlatım Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı (MEB, 2011)

Programda, kelimedeki anlam konusunun işlendiği *Kelime Bilgisi (IV. Ünite)* ünitesinin başında, “Bu üniteye başlamadan önce öğrencilere geçmiş yıllarda kelimenin yapısıyla ilgili öğrendikleri hatırlatılır” uyarısı yapılmış (s. 22), kelimedeki yapı, çekim ve türetim konuları için müstakil ünite(ler) ayrılmamıştır. Bu arada, diğer ünitelerde anlatım türleri ile bağlantılı olarak sözcük türlerine yer verilmiş, yer yer, çekim ekleri, fiilde çatı ve kip konularına da işaret edilmiştir (bk. s. 54 vd.).

Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı (MEB, 2015b)

Programda dil bilgisi öğretimi ile ilgili açıklama şöyledir: “*Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde dil bilgisi öğretimi okuma ve yazma çalışmalarıyla birlikte planlanmıştır. 9 ve 10. sınıftaki dil bilgisi konularının (ses, şekil, kelime ve cümle bilgisi) işlenen metinlerle ilişki kurularak okuma çalışmaları kapsamında öğretilmesi planlanmıştır. 11 ve 12. sınıflarda konu temelli dil bilgisi öğretimi yerine incelenen metinlerin, öne çıkan dil özellikleri bakımından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Anlatım bozuklukları, yazım ve noktalama ile ilgili konuların ise bütün sınıflarda “Yazma Çalışmaları” içinde geri bildirimlerle öğretilmesi benimsenmiştir*” (s. 13).

Programda, bu açıklama doğrultusunda *Kök, ek bilgisi; Yapısına göre kelime türleri (basit, türemiş, birleşik kelimeler)* başlıkları 9. sınıf üniteleri arasında sıralanmış, bu konuların işleniş ile ilgili olarak şu not düşülmüştür: “*Dil bilgisi konuları, okuma metinlerinden alınan bölümler üzerinde ve metin içindeki işlevlerine dikkat çekilerek işlenir*” (40).

Görüldüğü üzere, lisans öncesi Türkçe/Türk dili öğretiminde kelimedeki biçim/yapı bilgisi üçüncü sınıftan itibaren, 4, 6 ve 9. sınıflar başta olmak üzere, hemen bütün sınıflarda değişen oranlarda işlenmektedir.

Kelimedeki yapı bilgisini ölçmek üzere hazırlanmış sorulardan bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

1. Şiirde geçen aşağıdaki kelimelerden hangisi ek alarak yeni anlam kazanmamıştır?

- a. oyuncakçı b. yelkenli c. süslü d. bebekler²³

²² T3: Türkçe 3. sınıf.

²³ Soruda *bebek* sözü, basit olarak kabul edilmiştir. Oysa kaynaklar, bu unsurun yapısını *bebek<bebe+k* şeklinde açmakta ve +k'nin küçültme işlevi ile *bebe* ismine eklendiğini belirtmektedir (bk. Tietze, 2002; <http://www.kubbealtilugati.com>).

6. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili kelime birden çok ek²⁴ almıştır?

a. Deniz kenarında balıkçıları izledim b. Yalancı insanları kimse sevmez c. Geçimlerini odunculuk yaparak sağlıyorlardı d. Ayakkabılıktan terliklerimi verir misin? (http://testcoz.dersizlesene.com/Ilkogretim/4-Sinif/Turkce-Testleri/Kelime-Turetme-452.html)

10. Aşağıdaki kelimelerin hangisinin kökü diğerlerinden farklıdır?

A) Koşucu B) Okul C) Karanlık²⁵ D) Görüş (http://www.eba.gov.tr).

5. Aşağıdaki sözcüklerden hangisi birden fazla yapım eki almıştır?

A) Çiçekçi B) Çalışkan C) Susuzluk D) Terbiye (http://www.eba.gov.tr).

b. Aşağıdaki cümleleri okuyunuz. Altı çizili kelimeleri örnekten hareketle kök ve eklerine ayırınız.

Büyüklerimiz bu yollardan çok geçtiklerini söyler.

Hayallerimizden vazgeçmemeliyiz.

Dürüstlük insan için çok önemlidir.

Küçük çocuk kampta gözcülük yapıyordu.

Dün gece korkunç rüyalar görmüş.

Uzun zamandır bize gelmedi.

Okulda çok iyi vakit geçiriyor (Komisyon, 2015a: 15).

9. Aşağıdaki paragrafta gövde durumundaki kelimelerin altlarını çiziniz.

Gülmek... İçten, sınımsızca gülmek... Gülünce kuş cıvıltıları şakır her yerde. Dünya daha aydınlık, dünya daha güzel görünür. Gülen insanların gözlerinde yıldızlar parlar. Gülmek sevgiyi çoğaltır. Gülmek, kalplerden kalplere yapılan yolculuktur. Çocuk kalbi gülmeye hazırdır zaten. Gülmek sevgi, neşe, huzur getirir beraberinde. İçten gülen insanlar merhametli, sevecen, barışçıldır (...) (Komisyon, 2015a: 42).

Birinci ve ikinci kademe biçim bilgisi öğretimindeki kazanımlar yükseköğretime geçiş sınavlarında da çeşitli sorularla sınanmıştır. Şunlar, yükseköğretime geçiş sınavlarında sorulmuş sorulardan örneklerdir:

11. Aşağıdaki cümlelerin hangisindeki altı çizili sözcük hem yapım hem çekim eki almıştır?

A) Aralarında sıkı bir dostluk vardı. B) Dalgalı denizde yüzmek tehlikelidir. C) Kapıda bir yabancı var. D) Dün sokaklar çok kalabalıkmış. E) İnatçılar çevrelerinde pek sevilmezler (ÖSS – 1995).

²⁴ a ve d şıklarında da altı çizili kelimeler birden çok ek aldıklarına göre burada yapım eki kastedilmiş olmalıdır. Soruda odun kelimesinin kök, +cu ve +luk eklerinin de yapım eki olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak kaynaklarda odun, yalan, ayak kelimelerinin de aslında türemiş olduğu belirtilmektedir: odun<od+un, yalan<yal-gan, ayak<at (*ad)-ak (Eren, 1999, Tietze, 2002; http://www.kubbealtilugati.com).

²⁵ Karadoğan (2007: 121), *Karanlık Kelimesinin Yapısına Dair* adlı çalışmasında kelimenin çözümlemesini şöyle yapmıştır: karanlık <kara (isim kökü)+n (türeme ses)+gu (isimden isim yapan ek)+lık (isimden isim yapan ek).

14. Aşağıdaki dizelerde altı çizili sözcüklerin hangisinde, birden çok yapım eki kullanılmıştır?

A) Kara gözlüm çok özledim ben seni B) Varlığını yalnız ona verdim ben C) Hava keskin bir kömür kokusuyla dolar D) Gözleri yaş dolu yorgun bulutlar E) Bir med zamanı gökyüzü kurşunla örtülü (ÖSS-1999). (Şengül, 2006: 109).

5. Karikatür insanların, varlıkların, olayların hatta duygu ve düşüncelerin (I) gülünç yanını (II) yakalayıp bunu abartılı (III) çizimlerle gülmecesel (IV) bir anlatıma (V) dönüştürme sanatıdır.

Bu parçadaki numaralanmış sözcüklerden hangisi yalnızca çekim eki almıştır?

A. I. B) II. C) III. D) IV. E) V. (LYS 3/ TDE- 2010)
(http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2015/LYS/Sorular/2015_LYS3_EDEBIYAT.pdf)
(Başka örnekler için bk. Yücesu, 2005: 203 vd.).

Bu bilgilerden şunlar anlaşılmaktadır:

İlk ve ortaöğretim kademelerindeki biçim bilgisi öğretimi genel olarak **kök**²⁶- **ek** karşıtlığı üzerinden yürütülmektedir. Aslen türemiş ve/veya birleşik olan, ancak herhangi bir nedenden ötürü bileşenlerinden en az birinin kimliği tam olarak teşhis edilemeyen yapılar (kapalı biçim birimler), *basit/kök* olarak ele alınmakta, morfolojik çözümlenmelerde *taban* terimi hemen hiç kullanılmamaktadır²⁷. Yukarıda örnek olarak sunulan ilk ve ortaöğretim biçim bilgisi sorularında *ayak, aydın, bebek, bulut, çalış, göz, güzel, kapı, odun, yalan, yıldız* gibi kök olmadığı açık olan yapılar ile *dost, dürüst, hayal, sokak, terbiye* gibi asli şekillerinin kimliği açık olmayan alıntı unsurların *basit/kök* olarak kabul edilmesi de bu durumu göstermektedir.

2.2. Yükseköğretimde Kapalı Biçim Birimlerin Öğretimi

Yükseköğretimde biçim bilgisi öğretimi, bölümlerin mahiyetine göre farklılık arz etmektedir. Türkçe/Türk dili temelli bölümlerin dışındaki bütün bölümlerin birinci sınıflarında YÖK'ün tensibiyle okutulan Türk Dili²⁸ derslerinde Türkçenin yapı bilgisine de ana hatları ile değinilmektedir (bk. Toparlı vd., 1996: 60-75; Z. Korkmaz vd., 2001: 115-148; Kavruk vd., 2006: 64-97; Demir vd., 2009: 92-101; Ergüzel vd., 2011: 91-124). Sınıf öğretmenliği bölümlerinde Türk

²⁶ Lisans öncesi Türkçe eğitiminde *isim kökü* ve *fiil kökü* terimlerinin yaygın olarak *isim kök*, *fiil kök* şeklinde eksiz kullanıldığı, eksiz kullanımı alışkanlık edinenlerin bu alışkanlıklarını yükseköğretimde de sürdürdükleri gözlenmiştir.

Benzer şekilde *tür adı* yerine *tür ad* kullanımı da dikkat çekicidir:

14. Tiyatro sözcüğü ile ilgili ifadelerden hangisi doğrudur?

a. *tür ad-çoğul ad*

b. *tür ad-tekil ad*

c. *özel ad- çoğul ad* (<http://testcoz.dersizlesene.com/Ilkogretim/3-Sinif/Turkce-Testleri/Ad-Bilgisi-2-256.html>).

Dilde kısaltma/eksiltme (Bu konuda geniş bilgi için bk. Gümüşatam, 2013), dilin az çabayı yeğleyen tabiatından kaynaklanan bir gerçeklik olmakla beraber, bunun gelişigüzel yapılması da tasvip edilecek bir davranış değildir.

²⁷ Öğretim programlarına (bk. MEB, 2006: s. 41-42) dayanan bu bilgi, Türkçe ve Edebiyat öğretmenleri ile yapılan görüşmelerde teyit edilmiştir.

²⁸ Genellikle birinci sınıflarda haftada iki saat olmak üzere iki dönem okutulan Türk Dili dersinin Çerçeve Programı'nda dersin konuluş nedeni şöyle açıklanmıştır: “İlk ve ortaöğretimde dilbilgisi ve Türkçe dersleri yeterli ölçü ve nitelikte ele alınmadığı için üniversiteye gelen öğrenciler, Türkçeyi doğru ve güzel kullanma yeteneğini kazanamamış bulunmaktadır. Bu sonuçta, Türk dilinin elli yıldan beri çeşitli yönlerle çekilmesinden doğan istikrarsızlığın da etkisi vardır. Bu durum, üniversite öğrenimi için yetersizlik olarak kendini göstermiş ve yükseköğretime Türk Dili derslerinin konmasını zaruri kılmıştır” (<http://www.aku.edu.tr/web/Sayfa.aspx>; <http://eshmyo.sdu.edu.tr/tr/dokumanlar>).

Bu ders; zorunlu oluşu, içerik ve kazanımları ve bir birinden az çok farklı onlarca kaynak kitabı ile çokça tartışma konusu olmuş, bu konuda çeşitli yazılar ortaya konmuştur (bk. Cemiloğlu, 2004; Zülfikar, 2007; Vural, 2007; Arslan, 2012).

Dili dersinden başka *Ses ve Yapı Bilgisi* adı altında ayrı bir ders daha verilmektedir. Türkçe /Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, Dil Bilimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü gibi bölümlerde ise Türkçenin Şekil/Biçim Bilgisi başlıca bir ders olarak okutulmaktadır. Hiç şüphesiz konunun en kapsamlı işlendiği bölümler ise Edebiyat Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleridir²⁹. Bu bölümlerde tarihî ve çağdaş lehçe dersleri de okutulduğundan Türkiye Türkçesi Şekil/Biçim Bilgisi, bu derslerdeki art ve eş zamanlı bilgilerle de desteklenerek daha ayrıntılı bir biçimde işlenmektedir.

Aşağıdaki biçim bilgisi çözümlenmeleri, tarihî lehçe derslerinden örneklerdir:

Karahanlıca (Argunşah vd. 2010)

gerek<kerge-k (44³⁰), kök <kö-k, yine <yan-a (47), belli<bel-gü+lüg (50), koy- <ko-d- (57, 159), iyi <ed+gü, yanıt <yan-ut (62), kapı <kap- u-g³¹ 65 (158), diri iken <tir-i-g er-ken (82), san-“düşün-” <sa-n- (82), dahi <tak-ı (86)...

Harezmece (Argunşah vd. 2010)

için <uç+u+n³², kuyunun < kud-u-ğ+nuñ, sakla- <sa-k+la- (149), yarat- <yara-t- (152, 166), utanmaz <uvut+a-n-mas, eşik <eşi-k (158, 268), bağla- <ba-ğ-la- (158), boyun<*boy+u+n, diril- <tir-i-l- (165), yeşil<yaş+ı+l (167)...

Kıpçakça (Argunşah vd. 2010)

ulu<ullu<ul+luğ “temelli, köklü, büyük, yüce” (256), değil<tag ol (270), dudak<tut-ak (279), öğrenip dur-< ö-g+ü-r+e-n-i-p tur-.

Eski Anadolu Türkçesi (Türk vd. 2011)

yan-<ya-n-, yak<ya-k- (46), dil<ti-l (50), kardeş<kardaş<karın +da eş (52), düğün<tüg-ü-n (68), ayrık<ad-ı-r-u-k (69, 74), kimse<kim+i-se (70), kalmaz<kal-ma-z (72), böyle <bu ile (75), yazık<yaz-u-k “günah” (83), nesne <ne i-se ne (114), getir- <kel-tür-(129), benzer<beniz+e-r, üzerinde<üz+er³³+i+n+de (202), öğüt<ög+ü-t (244), karşı<kaş+ru (261), nitekim< ne teg kim (261), sarar- < sarar-<sarı er-<sarıg er- (263), ağla-<ağ³⁴+la- (270), isterse<i-z+de-r-se (270), erkek <er+kek (290), niçün <ne uç+u+n (299), uyan-<ud+a-n- (304), uğra-a-<uğur+a- (313), ile<i-l-e (327), şöyle<şu ile (329), öyle<o ile (329), yanlış <yañ-(ı)-l-iş (336), yakın (uzak zıddı) <yak-ı-n³⁵ (337), ırağ (ıraq/uzak)< ira-ğ (338), baksana <bak-sa-ñ+a<bak sen a (342)...

²⁹ Bölümlerin ders içerikleri için örnek olarak bk.

http://www.yok.gov.tr/documents/10279/49665/turkce_ogretmenligi.pdf;

<http://edebiyat.istanbul.edu.tr/dilbilimi/wp-content/uploads/>;

<http://edebiyat.istanbul.edu.tr/turkdili/>;

<http://egitim.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/70/files/sinif-ogretmenligi-28092015.pdf>;

<http://ebys.ege.edu.tr/ogrenci/ebp/course.aspx?>;

<http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/OGRISLERI/fak/ecturkceogr.htm>

³⁰ Parantez içindeki rakamlar, örneklerin alındığı sayfa numaralarını göstermektedir.

³¹ Türk vd.nin (2011: 49) çözümü, *kapı*<*kap+i-g* şeklindedir.

³² Burada uç: isim tabanı, +u: yardımcı ünlü, +n: vasıta eki olarak kabul edilmiştir (Argunşah vd. 2010: 145). Z. Korkmaz'a (2011: 26) göre ise n'den önceki ünlü, 3. kişi iyelik ekidir.

³³ +er<+eri<gerü kalıplaşmış cihet eki (Türk vd. 2011: 202).

³⁴ ağ<ah ses yansımali isim (Türk vd. 2011: 270). Argunşah vd. (2010: 248) kelimeyi ağla<yığ+la- şeklinde çözümlenmişlerdir.

³⁵ Argunşah vd. (2010: 44), bu kelimeyi *yakın* <*yak+i+n* şeklinde çözümlenmişlerdir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/14 Summer 2016

Şu örnekler de yükseköğretimde kullanılan Türk dili gramerlerinden alınmıştır:

Türk Dil Bilgisi (Ergin, 1985) ³⁶

dona<don+a- (181), sakın-<sak+1-n-, ağrı-<ağır+1-, kaş+1-, onar<on+ar-, sarar-<sargar-<sarig+ar-, iste-<iz+de- (182), belir-<belgü+r-, bağır-<bağ+(1)r-<ban+(1)r-, çağır-<çağ+(1)r-, öksür-<öksü+r- (183), umursa-<umur+sa-(184), ilik<il-(i)k (188), uzun<uzu-n (189), dayalı<daya-l-1, dōşeli<dōşe-l-i, kapa-l-1 (192), çünkü<çün ki (355)...

Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi) (Z. Korkmaz, 2003a)

yayan <yadak+ın “ayakla”, ileri <il+gerü (158), ile <il+e “ilgili olarak”, ötürü <öt-ür-ü “geçirerek” (159), gibi <kip+i “ölçü” (164), böğrölce <böğürlü+ce “bir bitki türü” (165), yaprak <yapır-gak (166), yorgan <*yabur-gan <yabur- “örtmek” (167), çadır <çat-ır, çukur <çok-ur “çok-: kazımak”, obur <op-ur “op-: yutmak” (169), ayran <ayır-an (168), giysi <gey-esi (170), ekmek “ekmek denilen yiyecek” <ek-mek, ırmak <ır-mak (171), sıtma “sıtma hastalığı” <ısıt-ma (171), pastırma <pastır-ma (171), yokuş <yok-uş (172), erte <ert-e “ert-: geçmek”, diye <de-y-e, konu komşu <kon-u, kon-uş-u>komşu, yine <yan-a, öte(<öt-e (174), bencileyin <ben+ce+le-y-in (174)...

Türkçenin Ekleri (Hatiboğlu, 1981)

aşağı <aş-a-ğı, kırağı<kır-a-ğı (24), saklambaç<sakla-n-baç <sakla-n-maç (35), ağaç<ığ+aç (41), güvercin<gök+er+çin (57), bekle-<bek+le- (93), parmak<bar-mak (115), ekmek<ek-mek (pişirilerek hazırlanmış yiyecek) (115), usanç <usa-nç, ödünç <öd-ü-nç (131)...

Türkçe ve/veya Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olacak öğrenciler, yükseköğretim gramer öğretiminde gramer kitaplarındaki bu vb. art zamanlı/etimolojik çözümlenmelerin yanı sıra çeşitli bilimsel yazılarda ve sözlüklerde de Türkçenin biçim birimleri ile ilgili art zamanlı/etimolojik bilgilerle karşılaşmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden, ilk ve ortaöğretimde olduğu gibi, yükseköğretimde de biçim bilgisi öğretiminin genel olarak *kök-ek* karşıtlığı üzerinden yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak, ilk ve ortaöğretimde, kapalı biçim birimler kök olarak kabul edilmesine karşın, yükseköğretimde, kapalı biçim birimler, genellikle asli bileşenlerinin keyfiyetlerine göre değerlendirilmekte, düzenli olmamakla birlikte, asli kimliğine ulaşılamayan biçim birimler için *taban* terimi kullanılmaktadır (Örn. bk. Argunşah vd. 2010: 148 vd.).

3. Tartışma ve Sonuç

Kapalı biçim birimlerin öğretiminde yaşanan sorun, büyük ölçüde terminolojik olduğu için bu bölümde öncelikle Türkçe biçim bilgisi öğretiminde kullanılan başlıca terimlerin anlam sınırlarına işaret edilecek, daha sonra kapalı biçim birimlerin öğretiminde esas alınması gereken hususlar tartışılacaktır.

Geleneksel Türkçe biçim bilgisi öğretiminde kullanılan başlıca terimler şunlardır: *kelime/söz/sözcük*, *basit kelime*, *türemiş kelime*, *birleşik kelime*, *kök*, *köken*, *gövde*; *ek*, *yapım eki*, *çekim eki*. Bu terimlerin bir kısmına önceki bölümlerde değinilmişti. Hem çalışmanın bütünlüğü hem de devamında tartışılacak sorunlara açıklık getirmesi açısından biçim bilgisi öğretiminde kullanılan başlıca terimlere bir bütün olarak tekrar dikkat çekilecektir:

³⁶ *Dil Bilgisi Öğretiminde Üniversitelerin Yeri Üzerine* adlı çalışmada 19 farklı üniversiteden mezun 50 öğretmenden 40'ı, “*Lisans eğitimi aldığınız bölümde Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi derslerinde hangi yazar/yazarların kitapları takip edildi?*” (Kerimoğlu, 2011) sorusuna, “*Muharrem Ergin'in*” cevabını vermiştir. Ergin'in eseri Türkçe dil bilgisi konularını artzamanlı bir anlayışla ortaya koyan en tipik eserlerden olduğuna göre, bu tespit, yükseköğretimde Türkçe dil bilgisinin yaygın olarak hangi anlayışla/ bakış açısıyla işlendiğini ortaya koyması açısından önemlidir.

Kelime/söz³⁷/sözcük (word)

Kelime için yapılan tanımlar arasında tam bir uyum bulunmamaktadır. Örneğin, Büyük Türkçe Sözlük'te şu nüanslı tanımlar yer almaktadır:

“*Kelime Ar. kelime a. Anamlı ses veya ses birliği, söz, sözcük* (Güncel Türkçe Sözlük);

Kelime Fr. mot "Başlı başına bir anlamı olan veya söz içinde anlama yardım eden bir veya birkaç heceden ibaret ses" (BSTS / Dilbilim Terimleri Sözlüğü 1949);

Kelime İng. word Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında somut veya soyut bir kavrama karşılık olan yahut da somut ve soyut kavramlar arasında geçici ilişkiler kurmaya yarayan dil birimi. Somut kelime: ağaç, taş, kedi vb. Soyut kelime: sevinç, üzüntü, kaygı, çalışkanlık vb. İlişki için: gibi, göre, dolayı, kadar, karşı, üzerinde vb. (BSTS / Gramer Terimleri Sözlüğü 2003)” (<http://www.tdk.gov.tr/index.>).

Görüldüğü üzere bu tanımların birincisinde söz dizimsel ilişkilerde anlamlı ögelere yardımcı olan unsurlardan (edat/bağlaç) söz edilmezken, diğer ikisinde bu birimlere işaret edilmiştir. Birinci tanımdaki tutum, ya yardımcı (bağımlı) birimlerin de anlamlı birimler, dolayısıyla sözcük sayılmasından yahut bu birimlerin sözcük değil, ek kategorisinde değerlendirilmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Kurudayıoğlu ve Karadağ (2005: 293-307), kelimenin tanımı ile ilgili bu vb. yaklaşım farklılıklarını ele almış ve bu konuda; 1. *şekle göre* (iki ucuna birer boşluk verilerek yazılan dil birimi³⁸), 2. *anlama göre* (dildeki bağımsız ve anlamlı her birim), 3. *şekil ve anlama göre* (manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğu) olmak üzere üç farklı *kelimeyi tanımlama yaklaşımının* öne çıktığını belirlemişlerdir (Ayrıca bk. Uzun, 2006: 13; Yılmaz, 2014: 90). Araştırmacılar mevcut tanımları tartıştıktan sonra “*Kelime, anlamı veya görevi bulunan, çekim ekleri ile işlenmeye hazır tabandır.*” “*Kelime, zihinde belli bir kavramı karşılayan veya kavramlar arasındaki ilişkiyi sağlayan ve bağlam içerisinde kullanılmaya hazır-çekimlenmemiş- birimlerdir*” gibi tanımlara ulaşmışlardır.

Basit kelime (İng. simple word)

Gerek dil bilgisi/ dil bilim sözlüklerinde gerekse çeşitli dil bilgisi öğretim materyallerinde genel olarak *basit kelime*; türev veya birleşik olmayan, daha küçük parçalara ayrılamayan kök halindeki kelime olarak tanımlanmıştır (Topaloğlu, 1989: 34; Vardar vd., 1998: 223; Z. Korkmaz, 2003b: 37; Hatiboğlu, 1969: 77; Ediskun, 1999: 124; <http://www.acikogretimadalet.com/bicim-bilgisiyle-ilgili-temel-kavramlar-konusu.html>; Komisyon, 2015b: 76). *Basitlik*'in, daha küçük parçalara ayrılamayan *kök*'le eşdeğer bir kavram olarak değerlendirilmesi, türememiş ancak çekim eki almış dolayısıyla daha küçük biçim birimlere ayrılabilen sözcük biçimler açısından sorunludur. Zira *eve, elim, dalda* gibi yapılar, eş zamanlı olarak değerlendirildiğinde, *türemiş* olmadıkları gibi *kök* halinde de değiller. Kimi kaynaklar, bu noktaya dikkat çekmiş türememiş ancak çekimlenmiş *gidiyorum, gideceğim* gibi yapıların basit olduğu bilgisini vermiştir (<http://www.morpakampus.com>). Bu durum, geleneksel biçim bilgisi terimlerinin yetersizliğini, çelişkili kullanımlarını ortaya koyması açısından önemlidir.

³⁷Türkçe dil bilgisi öğretiminde yaygın olarak kullanılan *sözcük* terimi, küçültmeli yapısı itibari ile tek birimliliği sezdirdiğinden birden fazla birimden oluşan birleşik sözleri karşılamada yetersizdir. Hem *sözcük* hem de *sözcük dizilerini* kapsadığından (bk. Hatiboğlu, 1969: 77), *söz* (İng. *speech*) teriminin, *sözcük* teriminden daha kuşatıcı olduğu söylenebilir (Karademir, 2011: 408).

³⁸ İmer vd.nin (2011: 228), “*Sözcük (word): Kendisinden önce ve sonra bir boşluk bulunabilen, anlam taşıyan birim*” şeklindeki tanımı buna örnektir.

Türemiş kelime/türev (İng. derived word/ derivative)

Kaynaklarda, kelime köklerinden yapım ekleri ile türetilen kelime, *türemiş kelime/türev* olarak tanımlanmıştır (bk. Z. Korkmaz, 2003b: 218; Topaloğlu, 1989: 145; Vardar vd., 1998: 209).

Bu tanıma göre bir kelimenin türev sayılıp sayılmaması aldığı ekin niteliğine göre belirlenmektedir. Ancak Türkçede bazı eklerin mahiyetlerinin tartışmalı olması, bazılarının bağlama göre tür/işlev değiştirmesi bu eklerin geldiği kelimelerin türemiş mi basit mi olduğunu tartışmalı hale getirmektedir (Bu konuda geniş bilgi için bk. Delice, 2000; Gülsevin, 2004; Başdaş, 2006; Z. Turan, 2007; Karademir, 2009).

Birleşik kelime (İng. compound word)

Birleşik kelime, birden çok kelimenin birleşip kalıplaşmasıyla meydana gelen kelime olarak değerlendirilmiştir (Topaloğlu, 1989: 43; Z. Korkmaz, 2003b: 47; Vardar vd., 1998: 47).

Basit-türemiş-birleşik kelime ayrımının Türkçenin bütün sözlük birim ve sözcük biçimlerini ayırmada işlediğini söylemek güçtür. Zira bazı sözler hem birleşik hem de türemiş yapıdadır. Örneğin; *ayakkabılarımızı* <*ayak (isim)+kap (isim)+ı (3. kişi iyelik)+cı (isimden isim yapan ek)+lar (çokluk)+(ı)mız (1. kişi iyelik eki)+ı (belirtme durumu eki)* sözü bu özelliktedir. Bu sözün ek düzeninde şu iki önemli özellik dikkat çekmektedir: 1. İyelik ekinin, kalıplaşıp Türkçenin genel kabul gören ek düzenine aykırı olarak, üzerine yapım eki (+cı) alması 2. Yapım eki +cı'nın, ilk bakışta *kap* sözcüğünü türetmiş görünmekle birlikte, kavramsal değerinin bütün birleşigi kapsamı. Yani *kabı+cı* değil, *ayakkabı+cı. aç-ı+orta+y, adam+akıl+lı, cep+telefon+(u)+cu, en-i+kon-u, öğret+men+ev+i, yaz+ı+hane+ci, Yeni+şehir+li, Zeytin+bur(u)n+(u)+lu, zeytin+yağ+(ı)+lı* gibi yapılar da benzer özelliktedir. Ancak geleneksel tasnif şemasında (basit, türemiş, birleşik) bu tür unsurlar için bir adlandırmaya gidilmemiştir.

Kök (İng. root)

Genel Türkçe sözlüklerde *kök*'ün birinci anlamı, "*bitkilerin, toprağın altında kalan ve topraktaki besi maddelerini emmelerine yarayan kısmı*" şeklinde açıklanmaktadır. Diğer anlamları yine bu anlamla bağlantılı olarak *dip, esas, kaynak* vb. olarak sıralanmaktadır (Örnek olarak bk. <http://www.kubbealtilugati.com>; <http://www.tdk.gov.tr>).

Kök sözünün dil bilimsel terim anlamı da yukarıdaki anlam(lar)la ilintilidir. Gerek, genel Türkçe sözlükler gerekse dil bilgisi /dil bilim terim sözlükleri, *kök*'ün bu anlamını, "yapım ve çekim ekleri çıkarıldıktan sonra kelimenin geriye kalan anlamlı en küçük parçası" olarak vermektedir (bk. Topaloğlu, 1989: 103; Z. Korkmaz, 2003b: 149; Vardar vd., 1998: 145; Uzun, 2006: 15; Hatiboğlu, 1969: 59).

Köken (radical, etymon)

Kökenin 1. anlamını belirlemede ve buna bağlı olarak diğer anlamlarını sıralamada Türkçe sözlükler farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. İki büyük sözlüğün sıralamaları aşağıdaki gibidir:

Büyük Türkçe Sözlük: "a. 1. Bir şeyin çıktığı, dayandığı temel, biçim, neden veya yer, menşe: Yazının kökeni resimdir. 2. Soy, asıl. 3. tic. Bir malın üretildiği veya yapıldığı, alındığı, getirildiği yer, menşe, orijin. 4. hlk. Kavun, karpuz, kabak vb. bitkilerin toprak üstünde yayılan dalları. 5. esk. Tulumbacı hortumlarının uç kısmındaki sarı maden sap" (<http://www.tdk.gov.tr/index>).

Kubbealtı Lugati: "i. (kök'ten küçültme ekiyle kök+en) 1. halk ağzı. Kavun, karpuz, kabak vb. bitkilerin toprak üstüne yayılan dalları. yeni. 2. Bir şeyin geçmişte dayandığı temel, geçmişteki kökü, menşe. 3. dilb. Kök" (<http://www.kubbealtilugati.com>).

Turkish Studies

Görüldüğü üzere köken'in hem *asıl* hem *türev (dal)* anlamı bulunmaktadır. *Türkçe Sözlük*, *asıl* anlamını; *Kubbealtı Lugati*, *türev/dal* anlamını 1. anlam olarak almıştır.

Köken, dil bilimsel terim olarak da nüanslı anlamlara karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu anlamları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Bir kelimedede ekler çıkarıldıktan sonra geriye kalan anlam birim, yani eş zamanlı olarak teşhis edilebilen *kök* (Vardar vd. 1998: 145).

2. Bir kelimenin ulaşılabilen ilk biçimi, yani *tarihî kökü* (Z. Korkmaz, 2003b: 149).

3. Bir kelimenin türevleri: *duygulandırmak*, *işletmecilik*, *karşılaştırmalı* gibi. (Banguoğlu: 2000: 150).

Gövde (İng. stem)

Gövde, yapım ekleri ile türemiş kelimedir (Topaloğlu,1989: 80; Z. Korkmaz, 2003b: 110; Vardar vd., 1998: 114; Hatiboğlu, 1969: 44).

Ek (İng. affix)

Yeni bir kelime türetmek veya cümlede kelimeler arasında ilişki kurmak için kök veya gövdelere getirilen öge/ses veya ses birliğidir (Topaloğlu,1989: 64; Z. Korkmaz, 2003b: 80; Vardar vd., 1998: 93; Hatiboğlu, 1969: 34).

Yapım eki (İng. derivational affix)

Kelime kök ve gövdelerine getirilerek yeni kelimeler yapılmasını sağlayan eklerdir. Türkçede *isimden isim*, *isimden fiil*; *fiilden isim*, *fiilden fiil yapan ekler* olmak üzere dört tür yapım ekinin varlığı kabul edilmektedir (Topaloğlu,1989: 157; Z. Korkmaz, 2003b: 240; Vardar vd., 1998: 227).

Çekim eki (İng. ending, termination)

Kelime kök ve gövdelerine gelerek kelimeler arasında ilişki kurmaya ve gramer kelimeleri oluşturmaya yarayan ekler olup *isim çekim ekleri* ve *fiil çekim ekleri* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Topaloğlu,1989: 49; Z. Korkmaz, 2003b: 58; Vardar vd., 1998: 62).

Buraya kadar geleneksel biçim bilgisi öğretiminde kullanılan başlıca terimlerin anlam sınırlarına ve kimi yetersizliklerine değinildi. Hiç şüphesiz terimlerin nitelik ve nicelik bakımından yetersizliği sadece biçim bilgisinin sorunu değildir. Geleneksel dil bilgisinin hemen her alanında bir terim ve tasnif sorununun yaşandığı bilinen bir gerçektir. Bu durum son zamanlarda çokça tartışma konusu olmuş, sağlıklı bir dil bilgisi üretim ve öğretimi için modern dil bilimin verilerinden yararlanılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu gerekliliği vurgulayanlardan biri de Ercilasun'dur. Onun bu konudaki tespiti şöyledir: "*Bence gramer alanındaki en büyük eksikliğimiz dil biliminin eski ve yeni veri ve yaklaşımlarından uzak durmamızdır*" (2009: 147; Benzer görüşler için ayrıca bk. Göçer, 2008; F. Güneş, 2013).

Biçim bilgisi, dil bilgisinin bir bölümünü teşkil ettiğine göre, hiç şüphesiz söz konusu tespit, biçim bilgisi için de geçerlidir. Yukarıda içerikleri özet olarak sunulan geleneksel Türkçe biçim bilgisi terimlerinin alanla ilgili bilgi yüklerini tam olarak yansıtamaması, modern dil bilim/biçim bilim verilerinden yararlanan yeni tasnif ve terimlendirmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Örnek olarak bk. Adalı, 1979; Uzun, 2006; Boz, 2012; Göknel, 2013; Karaağaç, 2012). Böylece akademik biçim bilgisi öğretiminde geleneksel terimlerin yanı sıra modern terimler de sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Aşağıdaki terimler, modern biçim bilimin öne çıkan başlıca terimleridir:

Turkish Studies

Sözlükbirim/sözcük birim (İng. lexem)

Bir dilin anlam dizgesindeki en küçük ayırıcı birim; bir sözcüğün değişik biçimlerinin -örn. *gel, geliniz, geldi* vb.- ortak paydası olarak kabul edilen ve sözlükte madde başı olarak gösterilen soyut birim (İmer vd., 2011: 231; Uzun, 2006: 18; Boz, 2012: 2).

Sözcük biçim (İng. word form)

Bir sözlükbirimin, çekimsel bağlamlardaki biçimlerinden her biri. Örnek: EV (Sözcüğün olası biçimlenişini kapsayan bir üst gösterim): *ev, evi, evde, evim, evimiz, evler* (sözcük biçimler); GEL- (Sözcük birim): *geldim, geleceğim, gelsin, geliyoruz...* (sözcük biçim) (İmer vd., 2011: 229; Uzun, 2006: 19; Boz, 2012: 2).

Taban (İng. basis, base)

Modern biçimbilim çalışmalarının “kök-köken-gövde” üçlüsü yerine bu üçünü birden kapsayacak biçimde yeğlediği terim, taban’dır (Uzun, 2006: 17). Taban, çekim eki almamış kök ve gövdelerdir (Topaloğlu, 1989: 138; Z. Korkmaz, 2003b: 207; Vardar vd., 1998: 197). Modern biçim biliminin önemseydiği bu terim, geleneksel biçim bilgisinde de kullanılmaya başlanmıştır (bk. Gencan, 1979; Ergin, 1985; Banguoğlu, 2000; Argunşah vd. 2010).

Biçimbirim (İng. morpheme)

Dilin anlamlı en küçük birimidir. Biçim birimler; a. Bağımlı biçim birimler (1. Ekler, 2. Tek başına görünmeyen kökler, 3. Fiiller), b. Bağımsız Biçim birimler (Diğer sözcükler) olmak üzere ikiye ayrılır³⁹ (İmer vd., 2011: 53; Uzun, 2006: 20; Boz, 2012: 1).

Yılmaz, biçim birim’i eklere karşılık gelen bir tanımla vermiştir. Yılmaz’ın tanımı şöyledir: “*Biçimbirim. Kök/köken veya tabanlara eklenerek çeşitli dil bilgisel ilişkiler (benzerlik, amaç, neden, neden-sonuç, karşıtlık vb.) kurmaya yarayan ya da kök birime bağlı olarak yeni işlev, yeni kullanım değeri taşıyan dil birimleri oluşturarak anlamsal değişkenlik yaratan en küçük dil birimine denir*” (2014: 21).

Sıfır biçim birim(cik)/biçimcik (İng. zero morph)

Kavramsal olarak varlığı sezilen ancak ses ve/veya yazı ile somut olarak işaretlenmeyen biçim birimler olup Ø yokluk işareti ile gösterilir: *gel-Ø; geldi-Ø...* (Vardar vd., 1998: 183; İmer vd., 2011: 223).

Portmanto biçimbirim/biçimcik (İng. portmanteau morpheme)

Alaşım biçim birim. Birden fazla biçim birimi temsil eden ve çözümlenemez nitelikte olan üst biçim birim. *Gel-di-k* örneğindeki *k*’nin, hem 1. kişiyi hem de çokluğu bildirmesi gibi (İmer vd., 2011: 20; Uzun, 2006: 27; Boz, 2012: 3).

Geleneksel ve modern biçim bilgisi öğretiminde kullanılan başlıca terimlerin anlam sınırlarına böylece işaret ettikten sonra kapalı biçim birimlerin öğretiminde esas alınması gereken hususları tartışmaya geçebiliriz.

³⁹ Biçim birimlerin tasnifi kaynaktan kaynağa farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Adalı’nın tasnifi şöyledir: 1. Sözlüksel biçim birimler (a. Bağımlı biçim birimler: fiiller, b. Özgür biçim birimler: adlar), 2. Görevsel biçim birimler (a. Bağımlı biçim birimler: türetim ve işletim ekleri) b. Özgür biçim birimler (edat ve bağlaçlar). Bunlardan Sözlüksel biçim birimler (adlar ve fiiller) ile Görevsel özgür biçim birimler (edat ve bağlaçlar) öncül; Görevsel bağımlı biçim birimler (türetim ve işletimlikler) ardıl biçim birimdir (Adalı, 1979: 27. Ayrıca bk. Boz, 2012: 1-5).

Konuya açıklık getirmek için öncelikle genelde gramer⁴⁰, özelde biçim bilgisi öğretiminin öğretim kademelerindeki amaçları üzerinde durmak gerekir. Bilindiği üzere ilk ve ortaöğretim kademelerindeki gramer öğretiminden amaç, evveleminde gramerci yetiştirmek değildir. Bu öğretim kademelerindeki birincil amaç, yetişmekte olan bireylerin, hayatları boyunca iletişim vasıtası olarak kullanacakları ana dillerinin yapısal ve anlamsal inceliklerini zevk ederek öğrenmelerini, bilinçli ve başarılı dil kullanıcıları olmalarını sağlamak, buna bağlı olarak dilin gizemli dizgeselliğini kavrayarak estetik/edebî üretimlerin farkına varmalarını ve benzer üretimler gerçekleştirmelerini temine çalışmaktır.

Böylece, bu eğitim sürecinden geçen bireyler, gerek günlük yaşamlarını sürdürürken gerek mesleklerini icra ederken muhatapları ile daha sağlıklı iletişim kuracak, bu da bireysel ve toplumsal huzura katkı sağlayacaktır. Bu arada dil dizgesi ile ilgili bilgilerin sağlıklı öğretimi dile ve dilsel üretimlere karşı sevgiyi artıracak, sevgi, bilgiyi, bilgi de sevgiyi çoğaltarak dil ve edebiyat vadisinde yetkin bireylerin ortaya çıkmasına zemin oluşacaktır.

Yükseköğretim kademelerinde ihtisaslaşma söz konusu olduğu için durum daha farklıdır. Zira yükseköğretimde öğrenim görenler, istisnalar sayılmazsa, ya öğretmen yahut akademisyen olacaktır. Dolayısıyla doğrudan veya dolaylı olarak Türkçe ve Edebiyat öğretmeni yetiştiren lisans düzeyindeki bölümlerde öğrenim görenler, gramer bilgisini sadece ana dili bilinci kazanma adına değil, meslek edinme adına öğreneceklerdir. Öğretmen olanlar, aldıkları bilgileri meslek disiplini içerisinde başka dimağlara aktaracak, böylece ilk ve ortaöğretim kademelerindeki gramer öğretiminin yukarıda işaret edilen amaçlarını gerçekleştirmeye çalışacaktır. Akademisyen olanlar ise bir yandan aldıkları bilgileri yükseköğretimin değişik kademelerindeki bireylere öğretecek bir yandan da alanla ilgili yeni bilgileri üretme çabasında olacaktır.

Gramerin öğretiliş amacının öğretim kademelerine göre farklılık göstermesi, doğal olarak bu kademelerdeki biçim bilgisi öğretiminde takip edilecek metotları da şekillendirecektir. Buna göre ilk ve ortaöğretim kademelerinde *sevdirme amaçlı bilgilendirme* yolu takip edilecek, bunun gereği olarak gösteren gösterilen ilişkisi zayıf terimlerden, hazmedilmemiş, çelişkili, gereksiz bilgilerden sakınılacaktır. Bunun yerine, manasını gösterecek saydamlıkta açık, anlaşılır terimlerle; içselleştirilmiş, tutarlı ve gerekli bilgilerin öğretimine gayret edilecektir.

Yükseköğretimdeki biçim bilgisi öğretiminde ise *derinleş(tir)me (ihtisas) amaçlı bilgilendirme* yolu takip edilecek, bu alanı bilerek seçmiş muhatapların alan bilgisini etraflıca öğrenmeleri ve öğrendiklerini en iyi şekilde öğretme yollarını kavramaları sağlanmaya çalışılacaktır. Bu öğrenim süreçlerinden geçen bireyler, aldıkları kapsamlı bilgileri öncelikle süzüp içselleştirecek, içselleştirdikleri bilgileri dersin amacını ve muhatapların seviyesini göz önünde bulundurarak muhataplarına öğretmeye çalışacaklardır⁴¹.

İşte, bu çalışmada, kapalı biçim birimlerin öğretiminde esas alınması gereken hususlar, öğretim kademeleri arasındaki bu mahiyet ve amaç farkına bağlı olarak belirlenecektir. Öncelikle bütün öğretim kademelerindeki biçim bilgisi öğretimini ilgilendiren şu soruyla başlayalım: Biçim

⁴⁰ Dilaçar, gramer (dil bilgisi) sözünün mahiyeti ile ilgili şu açıklamayı yapar: “*Gramer sözcüğünün ana anlamı Yunancada yazı demek olan gramma (<graphein: yazmak) köküne dayanır. (...) Latince grammatica, İngilizce grammar sözcükleri bundan türemiştir*” (1971: 83). Bir dilin ses, biçim, cümle ve metin yapısını inceleyen, dil birimlerinin anlam ve görevlerini ortaya koyan gramer, araştırmacılarca; kapsamına (genel, özel, karşılaştırmalı...), dili inceleme tarzına/esas aldığı yaklaşıma (klâsik / geleneksel / biçim bilimsel, üretimci- dönüşümcü, kavramsal-işlevsel...), amacına (öğretim/egitim/okul dilbilgisi, bilimsel/akademik dil bilgisi...) ve daha başka yönlerine göre sınıflara ayrılmıştır (Farklı tasnifler için krsş. Dilaçar, 1971; F. Güneş, 2013).

⁴¹ Mevcut eğitim sistemimizde gramer öğretiminin ifade ettiğimiz çerçevede işlendiğini söylemek güçtür. Türkçe gramer öğretiminin sorunlu olduğu, çok sayıda çalışma ile ortaya konmuş ve bu konuda çeşitli önerilerde bulunulmuştur (Örnek olarak bk. Sağır, 2002; Alyılmaz, 2010; F. Güneş, 2011, 2013; Güven, 2013).

bilgisi öğretimindeki genel morfolojik çözümlerinin, salt *kök-ek* ayırımı ve buna bağlı olarak sözlüksel birimlerin *basit-türemiş-birleşik* karşıtlığı üzerinden yürütülmesi ne denli doğru ve faydalı bir yöntemdir? Bu sorunun açıklığa kavuşması, kapalı biçim birimlerin öğretimi ile ilgili sorunları da büyük ölçüde çözecektir.

Tartışmaya geleneksel biçim bilgisi öğretiminin temel unsurlarından biri olan *kök* terimi ile başlayalım:

Kök, ilk anlamı itibariyle eksizliği ifade etmektedir. Bu durumu Ergin, şöyle açıklamaktadır: *Kök*, bir kelimenin parçalanmayan anlamlı en küçük şeklidir. Kökten bir ses bile çıkarılsa o kökün varlığı ortadan kalkar. Kökler, önceden var olan ve sonradan yapılamayan dil birliklerdir. Tabiat taklidi kelimeler hariç, dilde yeni varlık, mefhum ve hareketleri karşılamak için yeni yeni kökler uydurulmaz. Yeni kelimeler için mevcut köklere ekler ilave etmek suretiyle eski köklerden yeni kelimeler yapılabilir. Köklerin anlamları gizli antlaşmalara dayanır. Türkçe kelime kökleri esas itibariyle tek hecelidir (1985: 107-108).

Kökler, sözlerin, bütün yapımlık ve çekimlik bağımlı birimleri çıkarıldıktan sonra geriye kalan ve çoğu tek heceli olan öz yapılar olarak kabul edildiğine göre (Karaağaç, 2012: 753) art zamanlı/etimolojik bir çözümleme olmadan bütün sözlerin öz yapılarına ulaşmak nasıl mümkün olacaktır? Bu, mümkün olmadığı içindir ki kaynaklarda *kök* terimi ile ilgili şu tür tevil çabalarına girişilmiştir:

Kök'ün anlam sınırı ile oynayarak anlam ayırtısı oluşturma: Örneğin, Ergin, köklerin sınırlı sayıda olduğunu, yeni kavramları karşılamak için köklerin eklerle genişletilerek *yeni kökler/geniş kökler* meydana getirildiğini, bu *geniş köklere gövde* adı verildiğini belirtir (Ergin, 1985: 110). Ergin'in, kökü, yukarıda sunduğumuz kendi tanımına büsbütün muhalif bir keyfiyette kullanması, öğretim açısından sorunludur. Zira bir birim, ya köktür yahut değildir. Türemiş bir söze tekrar *kök* demek (*geniş kök*) çelişkili bir yaklaşımdır.

Kök-köken karşıtlığından yararlanarak anlam ayırtısı oluşturma: Bir görüşe göre köken etimolojik ameliye ile ulaşılan; kök ise hâlihazırda işleyen asli birimleri temsil etmektedir. Bu görüşe göre, kayak sözünde kay- ve ak birimleri arasındaki anlamsal ilişki açık olduğundan kay-, köktür. İrgala-, çalış- sözlerindeki ırğa ve çal- sözleri ise, art zamanlı bilgi olmadan türevleriyle anlamsal bağlantıları kurulamadığından kökendir (Uzun'un, 2006: 16). Diğer bir görüşe göre ise, tersine, kök, tarihî olanı; köken, türevleri ifade temektir. Bir dildeki kökler sayılıdır. Üretim ekleri ile köklerden kökenler üretilir. İsimden kökenler ve fiilden kökenler olmak üzere ikiye ayrılan kökenler; üretim ekleri almaya devam ederek ikinci, üçüncü hatta beşinci dereceden üremeler meydana getirebilirler: duyulandırmak, işletmecilik, karşılaştırmalı... (Banguoğlu, 2000: 150).

Gerek bu terimlerin, kaynaktan kaynağa karşıt anlamlara karşılık olarak kullanılması, gerekse alan bilgisinde yaygın olarak aynı kavramsal değeri ifade etmesi⁴², oluşturulmak istenen ayırımı suni kılmış, söz konusu çabalar, kök teriminin anlam sınırı ile oynamaktan ve dolayısıyla terim karmaşası oluşturmaktan öteye geçmemiştir⁴³. Kök teriminin eksizliğe, asli hale işaret eden anlamı zihinlerde canlı iken ve gramer kitaplarında kökün tanımı da bu şekilde verilirken, yine *kök bilgisi*, *etimoloji*'ye karşılık kullanılmakta iken (bk. Dilaçar, 1971: 83; Hatiboğlu, 1969: 59; <http://www.kubbealtilugati.com>) bu çabanın sağlıklı bir sonuç vermesi de kolay görünmemektedir.

⁴² Örneğin, Karaağaç'ın Dil Bilim Terimleri Sözlüğü'nde kök terimi ile köken terimleri için aynı açıklama yapılmıştır (bk. Karaağaç, 2013: 564-565). Yine kaynaklarda *etimoloji* için hem *kök bilgisi/kök bilimi* hem de *köken bilgisi/köken bilimi* terimleri kullanılmaktadır (bk. <http://www.kubbealtilugati.com>; <http://www.tdk.gov.tr>; Hatiboğlu, 1969: 59; Korkmaz, 2003b: 150).

⁴³ Bu karmaşa, araştırmacılarca şöyle ifade edilmiştir: *Kök ile köken arasındaki ayırım oldukça bulanıktır* (Vardar, 1998: 145). *Köken ile kök arasındaki fark belirgin değildir* (Topaloğlu, 1989: 103).

Sonuç olarak Türkçede, oluşum seyirlerine dair tarihî ve/veya karşılaştırmalı bir arka plan bilgisi olmadan sözlüksel birimlerin öz yapılarına ve bileşenlerinin gerçek kimliklerine ulaşmak çok defa mümkün olamamaktadır. Biçim birimlerin kök yapılarına/ilk biçimlerine ve temel anlam ve işlevlerine ulaşma bilgisi, *etimoloji (köken/kök bilgisi)* olduğuna göre (Karaağaç, 2012: 753; Z. Korkmaz, 2003b: 150) gerçek manada kök-ek ayırımına bina edilen bir çözümleme iddiası, morfolojik olduğu kadar etimolojik olacaktır.

Etimoloji yapmanın, herkesin, hatta her filoloğun yapacağı bir iş olmadığı, etimolojik sonuçların çok defa tartışmaya/yoruma açık olduğu ortada iken (Bu konudaki bazı tespitler için bk. Sertkaya, 2012: 50) biçim bilgisi öğretiminin temelini oluşturan morfolojik çözümlenmeleri bütün öğretim kademelerinde etimolojik zeminde yürütmek çok defa sağlıksız, çelişkili sonuçlara götürecektir. Çünkü kök-ek ayırımını esas alan bir çözümlemede ya kök terimi, türemiş ancak kök unsuru belirsiz yapılar için kullanılarak yanlış bir adlandırma yapılacak yahut her defasında öğrencinin seviyesini aşan artzamanlı/karşılaştırmalı bilgilerle etimolojik işlemlere girişilecektir.

Benzer durum, alıntı ve/veya melez unsurlar için de geçerlidir. Zira kök-ek ayırımını esas alan bir çözümlemede söz konusu unsurlar, ya görmezden gelinecek yahut bunların da asli bileşenleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Ancak bunun her ikisinin de öğretim açısından sorunlu olduğu açıktır. Çünkü dile yerleşmiş, bileşenleri az çok belli olan alıntı ve melez yapıları (Türk+men, cumhur+iyet, üniversite+li...) görmezden gelmek kolay izah edilecek bir yaklaşım olmayacağı gibi, morfolojik çözümleme sonucunda ortaya çıkan alıntı öncül unsurlara, kaynak dillerdeki asli keyfiyetlerine tam vakıf olmadan kök demek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Geleneksel biçim bilgisi öğretiminin diğer temel unsuru ek'tir. Daha önce de belirtildiği üzere, geleneksel dil bilgisinde ekler yapım ve çekim ekleri olmak üzere ikiye ayrılmakta ve sözcüklerin basit mi türemiş mi olduğu, kendisine gelen ekin niteliğine göre belirlenmektedir. Ancak yapım ekleri-çekim ekleri şeklinde kategorize edilen ekler, kavramsal değer ve işlevleri açısından büsbütün farklı olmadıkları gibi her bir kategori içindeki eklerin hepsi de kavramsal değer ve işlevleri açısından aynı değildir. Hal böyle olunca, ne yapım ve çekim eklerinin karşıtlığında ne de bu iki kategorinin alt türlerinin kendi aralarında herkesin üzerinde mutabık kaldığı net bir ayırım yapılabilmektedir. Dolayısıyla hâlihazırda Türkçede bir ek tasnifi sorunu yaşanmakta ve bu sorun çeşitli araştırmalarda ele alınıp, konuyla ilgili yeni tasnif denemeleri yapılmaktadır (bk. Delice, 2000; Gülsevin, 2004; Başdaş, 2006; Z. Turan, 2007).

Gerek yapım ve çekim eki olarak kategorize edilen unsurların işlev sınırlarındaki bu geçişkenlik ve belirsizlik gerekse bu unsurların çalışmanın başında işaret edilen yer düzenindeki kararsızlık, morfolojik çözümlenmelerin ikinci ayağını teşkil eden tasnifli ek kavramının da, biçim bilgisinin öğretim amaçlarına yeterince hizmet edecek derecede sağlam olmadığını ortaya koymaktadır. Zira eklerle ilgili yorum farklılıkları sözcüklerin yapısal tasniflerine de yansımakta, bunun sonucu olarak bir kaynağın basit olarak kabul ettiği bir biçim birimi başka bir kaynak türemiş olarak sunabilmektedir⁴⁴.

Ayrıca kimi birleşik sözlerin bileşenlerinden en az birinin türemiş olması (*aç-t+orta+y* gibi); türemiş-birleşik, basit-birleşik karşıtlıklarının kesinliğini ortadan kaldırmakta ve yapıca farklı başka kategorilerin de olabileceğini göstermektedir.

⁴⁴ Eklerle anılması gereken diğer bir unsur da kelime ile ek arasında bir nitelikte bulunan, ancak işlevce eke daha yakın bir davranış gösteren edatlardır. Gramer çalışmalarında ek-edat ayırımı sağlam bir temele oturtulamamıştır. Bir taraftan dil bilgisinin yeni terminolojisinde *takı* hem *eke* hem *edata* karşılık olarak kullanılmakta, bir taraftan da bu unsurlar iki ayrı kategori olarak öğretilmeye çalışılmaktadır. Ancak kimi kaynağın *mi*'yi ek, kimisinin edat; kimi kaynağın *kalemle* yapısını çekim eki almış basit kelime, kimisinin edat grubu sayması bu konudaki kafa karışıklığını gözler önüne sermektedir. Edat - bağlaç ayırımında yaşanan karmaşaya ise, konumuzun sınırını aştığından, girilmeyecektir.

Bu bilgiler, biçim bilgisi öğretiminin genel olarak sorunlu işlediğini ortaya koymaktadır.

Peki, biçim bilgisi ve dolayısıyla da kapalı biçim birimlerin öğretiminin daha sağlıklı yürütülebilmesi için nasıl bir yol izlenmelidir?

Bu konudaki görüşlerimizi ana hatları ile şöyle özetleyebiliriz:

Biçim birimler, gösteren ve gösterilenlerden oluşur. Gösteren zarf, gösterilen mazruftur. Zarf, mazruf hatırına vardır ve mazrufa ulaşmak için açılır. Sadece zarfın üzerini okuyup mazrufu göz ardı etmek makul bir davranış değildir. Dolayısıyla biçim bilgisi öğretimi, bir sözlük birimini veya sözcük biçimini sırf parçalarına ayırmak ve bir parçaya kök, diğerine çekim veya yapım eki deme işlemi olarak algılanmamalıdır. Elbette ki göstergeler, yerine göre en küçük parçalara ayrılmalı, ancak biçim bilgisi öğretimi, bağlam esaslı, anlam ve işlev odaklı olmalı; bütün işlemler, parçaların münasebetinden hâsıl olan anlamsal ayrıtları keşfetme adına gerçekleştirilmelidir.

Bunun için öncelikle, bağlama göre yeni istidatları ortaya çıkabilen, tabiatları birbirinden az veya çok farklı bir yığın unsuru, anlam sınırları yeterince net olmayan bir dizi geleneksel etiketle kayıt altına almaya çalışma gayretinden vazgeçilmeli, dil bilimin modern terimlerinden yararlanılarak biçim bilgisi öğretimi geleneksel birkaç terimin mahkûmiyetinden kurtarılmalıdır. Bu cümleden olarak;

a. Etimolojik bir işlem olmadığı sürece genel morfolojik çözümler, etimolojik bir iddia taşıyan kök terimi üzerinden değil, etimolojik bir iddia taşımayan ve daha kuşatıcı olan *biçim birim* (öncül biçim birim, sözlüksel biçim birim, bağımsız biçim birim⁴⁵; sözcük biçim...) ve *taban* (isim tabanı, fiil tabanı) gibi terimler üzerinden yürütülmelidir.

b. Edat ve enklitikleri dışarıda bırakan *ek* terimi ile işlevsel ayrıtları yeterince yansıtamayan, kavramsal sınırları tartışmalı *yapım eki* ve *çekim eki* terimleri yerine, daha kapsayıcı olan *bağımlı biçim birim*, *ardıl biçim birim* gibi terimler tercih edilmelidir. Aynı şekilde *eşitlik eki*, *aitlik eki*, *vasıta eki* gibi, eklerin bir işlevini öne çıkaran ancak birçok işlevini dışlayan etiketlemeler yerine, +CA eki/bağımlı biçim birimi/ardıl biçim birimi örneğinde olduğu gibi, her bir ekin kendi adı kullanılmalı, eklerin eş sesliliğini, çok işlevliliğini hesaba katan bir yaklaşımla, her ek, bulunduğu bağlamdaki işlevi ile değerlendirilmelidir. Bu arada, varsa, başka işlevlerine atıfta bulunularak biçim bilgisi öğretimi, kuru, yüzeysel ve alelade bir işlemler dizisi olmaktan kurtarılmalıdır.

İşte, çalışmamızda kapalı biçim birim grupları bu görüşler doğrultusunda değerlendirilmiş ve bu birimlerle ilgili morfolojik çözümlerde şu hususların dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır:

1. Türediği açık, ancak morfo-semantik açıdan kök-ek ilişkisi kurulamadığından bileşenlerinden en az biri yeterince teşhis edilemeyen *barış*⁴⁶, *bekçi*, *danış*⁴⁷, *güreş*⁴⁸, *kardeş*⁴⁹, *kullan-*, *mutlu*, *öğren*⁵⁰, *öğret*⁵¹, *öksüz*⁵², *pastırma*⁵³ gibi Türkçe sözcükler ile kaynaklarda birden fazla

⁴⁵ Her biri, ayrı bir biçim bilimsel nüansa dayanan bu terimlerin birbirlerine göre eksik veya fazla yanları bulunmaktadır. Burada amacımız, kesin bir terim tespiti/tercihi yapmak değil (Çünkü bu, ayrı bir tartışmanın konusudur.), söz konusu terimlerin, kökün yanlış kullanımına karşın daha doğru tercihler olduğunu ortaya koymaktır. Dolayısıyla çalışmada alternatif terimler birlikte verilmiştir.

⁴⁶ barış- <ET. bar- 'var-' iş-; TT. var- < ET bar- (Eren, 1999; Ayrıca bk. Öner, 1994).

⁴⁷ danış- <ET. tanu-ş- (Gülensoy, 2007).

⁴⁸ güreş- <küre-ş- (Gülensoy, 2007).

⁴⁹ kardeş <karın+daş (Eren, 1999)/ ka 'arkadaş, akraba' +daş (Gülensoy, 2007).

⁵⁰ öğren-<öğür 'sürü' +A-n- (Gülensoy, 2007).

⁵¹ öğret- < öğür 'sürü' +A-t- (Gülensoy, 2007).

⁵² öksüz <Et. ög 'ana'+süz (Eren, 1999).

⁵³ pastırma <bas-tır-ma (Eren, 1999; Gülensoy, 2007).

Turkish Studies

sözlüksel birimin birleşiminden oluştuğu belirtilen *altıgen*⁵⁴, *bilezik*⁵⁵, *albay*⁵⁶, *kaplıca*⁵⁷, *kaplumbağa*⁵⁸, *kuşku*⁵⁹, *cumartesi*⁶⁰, *çarşamba*⁶¹, *perşembe*⁶² gibi morfo-fonemik değişime uğrayarak kısmen başkalaşmış Türkçe veya melez yapıların morfolojik çözümlenmelerde *kök*, *basit* terimleri ile etiketlenmesi, *kök*, *basit* terimlerinin kullanılış anlamları ile çeliştiğinden doğru bir yaklaşım değildir.

Bu tür örneklerin her biri birer *sözlüksel/öncül/bağımsız biçim birim*, *fiil* ve/veya *isim tabanı*dır. Söz konusu terimler varken mevcut öğretim programlarında bir birimin türemişliğini önce kabul edip sonra onu basit sayan “*Tarihî nedenlerle kök ve ek arasındaki anlam ilişkisinin kaybolduğu türemiş kelimeler basit kelime olarak ele alınır*” (MEB, 2006: 41-42) şeklindeki indi yorumun kurallaştırılması sorunludur.

İlk ve ortaöğretim kademelerinde etimoloji yapmanın, hem öğretmen hem öğrenciler açısından güç olduğu açık olduğuna göre, bu kademelerde söz konusu kapalı biçim birimlerin öğretiminde şu yolları takip etmek mümkündür:

a. Eğer kapalı biçim birimi basit işlemlerle açma ve asli bileşenlerine ayırma imkânı varsa dilin gizemli yapısını sezdirme adına, kapalı biçim birim, bileşenlerine ayrılarak, her bir bileşenin asli kimliği (isim kökü, fiil kökü, ek vs.) belirtilmeli, bileşenlerin imtizacından hâsıl olan yapısal ve anlamsal başkalaşım gözler önüne serilmelidir.

b. Şayet yapıyı çözmek güçse, o zaman biçim birimin, aslında türemiş ve/veya birleşik bir yapı olduğu, ancak bunu çözenin tarihî, karşılaştırmalı vb. veriler gerektirdiği anlatılarak söz konusu yapı, mahiyetine göre; *sözlüksel/ öncül/ bağımsız biçim birim*, *isim tabanı/ fiil tabanı* gibi terimle etiketlenmelidir.

Yükseköğretimde amaç öğretmen ve alan uzmanı yetiştirmek olduğundan, biçim bilimsel derinlik kazandırmak için, birimlerin asli kimliklerine ulaşma işlemleri mümkün olduğunca daha sık yapılmalıdır. Ancak burada da ulaşılan birimin *kök* olduğuna emin olunmadan bu birim *kök* terimi ile tavsif edilmemeli, yine *sözlüksel/ öncül/ bağımsız biçim birim*, *isim tabanı/ fiil tabanı* gibi terimlerden yararlanılmalıdır.

2. *Aktörlük* < Fr. *acteur+lük*, *kalabalık* < Ar. *galebe+ lik*, *gayrı* < Ar. *gayr+ı*, *tiyatrocü* < İtal. *Teatro+cu*, *tekrarla-* < Ar. *tekrâr+la-*, *üniversiteli* < Fr. *université+li* gibi alıntı biçim birimlerden Türkçe ardıllarla türemiş yapılar ile bütün unsurları alıntı *bey+namaz*, *cumhur+iyet*, *psiko+loji+k*, *de+şarj*, *gül+şen*, *in+organ+ik*, *il+legal*, *prens+es* gibi yapılarda morfolojik çözümlenme yapılırken nasıl teşekkül ettiği tam olarak bilinmeyen alıntı sözlüksel unsurlar, yapıca *kök* olarak değil, *taban* olarak değerlendirilmelidir.

3. Türkçede, sözlüksel birimlerin alıntılanması bir gerçeklik olduğu gibi ardıl birimlerin alıntılanması da bir gerçekliktir. Türkçeye girmiş alıntı sözlüksel birimler nasıl Türkçe sözlükte madde başı yapıyor ve yerine göre Türkçeleşmiş unsurlar olarak kabul ediliyorsa, alıntı ve/veya Türkçe sözlerin türetiminde kullanılan alıntı ardıllar da gramer eserlerinde Türkçe ardıllarla birlikte uygun bir başlıkta verilmelidir. Dolayısıyla, Türkçe ardıllarla türetilen alıntı unsurlar (*aktör+lük*,

⁵⁴ altıgen < T. Altı+Yun. gônia “köşe” (Bayar, 2006; <http://www.kubbealtilugati.com>).

⁵⁵ bilezik < bilek yüzük (<http://www.kubbealtilugati.com>).

⁵⁶ albay < alay beyi (Bayar, 2006; <http://www.kubbealtilugati.com>).

⁵⁷ kaplıca < kaplı ılıca (Eren, 1999)/kap+lığ+çak (Gülensoy, 2007).

⁵⁸ kaplumbağa < kap+lu+baka/bağa ‘kurbağa’ (Eren, 1999; Gülensoy, 2007).

⁵⁹ kuşku < kuş uykusu (Bayar, 2006; <http://www.kubbealtilugati.com>).

⁶⁰ cumartesi < Ar. cuma+T. erte+si (Tietze, 2002).

⁶¹ çarşamba < Far. çehâr “dört” +şenbih “gün” (<http://www.kubbealtilugati.com>).

⁶² perşembe < Far. penc “beş” +şenbih “gün” (<http://www.kubbealtilugati.com>).

üniveriste+li, tiyatro+cu...) morfolojik çözümlenmeye tabi tutulduğu gibi *eldiven* <el+diven, *Türkü*<Türk+ Ar. *î*, *Türk*+ Ar. *ıye*, *işkolik*<ış+kolik, *bayrak*+ *Far. dâr* gibi alıntı ardıllarla türetilmiş Türkçe unsurlar da morfolojik çözümlenmeye tabi tutulmalıdır.

Bu arada, “Yapım eki, çekim eki, türemiş kelime gibi terimler, Türk dilinin kuralları içinde geçerli olan terimlerdir. Bir ek Türkçe değilse, o ekin yapım eki veya çekim eki olmak gibi bir niteliği de söz konusu olamaz. Dolayısıyla yabancı eklerle türetilmiş **Türkiye**, **yağdan**⁶³ gibi Türkçe sözcükler ile bütün bileşenleri yabancı olan *cumhuriyet*, *dâhiliye*, *mağduriyet* gibi sözcükler Türkçe yapım eki almadıkları için, *kök* olarak kabul edilmelidir” (bk. Balyemez, 2016: 151) şeklindeki bir yoruma katılmak güçtür. Zira morfolojik çözümlenmede aslolan, öncül ve ardıl unsurları ve bu unsurların bir araya gelmesiyle vücut bulan yapı ve manayı teşhistir. Daha önce de ifade edildiği üzere, ardıl (görevli) unsurlara illa *yapım* veya *çekim eki* demek, bir mecburiyet değildir. Kaldı ki, işlevlerinden, bu unsurların yapım ekleri unsurları oldukları da açıktır.

4. Sözcüklerin başına getirilen pekiştirici unsurlar (kıp+kızıl, çırıl+çıplak, güpe+gündüz), anlamlı birimler olarak tek başlarına kullanılmadıkları için bağımsız sözlüksel birim tabiatında olmadıkları gibi, Türkçe eklerin yer düzeninden farklı olarak kelimelerin sonuna değil, başına gelmeleri ve sözcüklerin bünyesinden, sözcüklere has üremeleri bakımından da Türkçenin genel ek kompozisyonuna tam uymamaktadır.

Bununla birlikte bu unsurların da edatlar gibi yapı ve işlevce kelime ile ek arasında, ancak eke yakın oldukları açıktır. Kimi ekler nasıl kelimenin sonuna gelerek kelimeye derce, benzerlik (büyük+çe, sarı+ca, mavi+msi, sarı+mtrak), görelilik (ben+ce), pekiştirme (güzel+ce süpür-, çok+ça yorul-) gibi manalar katıyorsa söz konusu unsurlar da kelimelerin başına gelerek manalarını pekiştirmektedir. Metin bağlamı morfolojik çözümlenmelerde pekiştirmeli yapılar göz ardı edilmeyeceğine göre, gerek pekiştirici unsur gerekse pekiştirilmiş unsur için morfolojik bir vasıflandırma yapmak gerekecektir.

Türkçenin sondan eklemeli bir dil olduğu tartışma götürmez bir gerçekliktir. Ancak dillerin tabiatında istisnaların olduğu da bir hakikattir. Buna binaen Türkçenin, pekiştirme yollarından birini bu şekilde ihtiyar etmesini de bir istisna olarak görmek mümkündür. Kaldı ki Türkçede sona gelen eklerin de istisnasız bir düzen içinde işlemediği konuyla ilgilenenlerin malumudur.

Dolayısıyla sözcükler, Türkçenin sözlüksel/öncül bağımsız biçim birimleri; son ekler ve edatlar, Türkçenin ardıl bağımlı biçim birimleri olarak kabul edildiği gibi, söz konusu pekiştiricilerin de Türkçenin öncül bağımlı (önek) biçim birimleri olarak kabul edilmesi mümkündür. Buna göre *büyük+çe, sarı+ca, mavi+msi, sarı+mtrak, güzel+ce* gibi örnekler, nasıl türemiş/gövde olarak değerlendiriliyorsa, *kıp+kızıl, çırıl+çıplak, güpe+gündüz* örnekleri de türemiş/gövde olarak değerlendirilmelidir.

5. Geleneksel dil bilgisinin ek tasnifine göre Türkçenin genel ek düzeni isim/fiil tabanı+ *yapım eki* +çekim eki şeklindedir. Ancak yer yer bu düzenin dışına çıkılır, yapım eki olarak kabul edilen **+gil**, **+siz**, **+ki**, **+lik** ekleri; *anne+m+gil*, *anne+m+siz*, *ev+de+ki*, *iç+ten+lik*, *on+da+lik*, *baba+m+lik* (*Bu gömlek tam babamlık.*) örneklerinde olduğu gibi çekim eklerinden sonra gelir: *kök+yapım eki+çekim eki* düzenini esas alan morfolojik çözümlenmelerde bu eklerin hangi kategoride değerlendirileceği ve çekim ekinden sonra yapım eki almış unsurun türemiş/gövde olarak kabul edilip edilmeyeceği konularında tereddütler yaşanır.

Burada da sorun, eklerin tabii işleyişinde değil, eklerin oturtulmaya çalışıldığı dar tasnif kalıpları ile ilgilidir. Zira daha önce de ifade edildiği üzere, yapım ve çekim ekleri, büsbütün zıt

⁶³ Balyemez, *çaydan*, *yağdan*, *iğneden* gibi farsça dan/den eki almış sözlerin, ancak üzerlerine Türkçe *+lik* yapım eki aldıklarında türemiş olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir.

kategorileri temsil etmediği gibi bu kategorilerin her birinde sunulan eklerin hepsi de aynı mizaça değildir. Hatta aynı ek, bağlama göre farklı işleyiş özellikleri gösterebilmektedir. Konuyu şu iki örnek üzerinden açalım: 1. Yemek+lik tuz aldım. 2. Bir tuz+luk aldım. 1. örnekte +lik eki, *yemek için olan, yemeğe koymak için uygun nitelikte olan* anlamı ile bir sıfat türetmiştir. *Yemeklik*, kalıcı bir isim değil, *yemeklik yağ, yemeklik soğan, yemeklik bakla* örneklerinde olduğu gibi bağlama göre tamlananı değiştirebilen bir sıfattır. +lik, kalıcı isim olan yemek biçim birimine gelerek ona bir münasebet sözcüğü keyfiyeti kazandırmıştır. 2. örnekteki +luk da *için* manası ile kullanılmış ancak, *tuz* sözünden bir sıfat değil, tuzun içine konulduğu küçük kap manasında, yine *tuz* gibi kalıcı bir isim olan *tuzluk'u* türetmiştir. Dolayısıyla 1. örnekte +lik ile sağlanan anlamsal akım, büyük oranda dışa/başka bir isme dönükken, 2. örnekteki içe, yani ismin bizzat kendisine dönüktür. Hal böyle olunca, 1. örnekte bir *sözcük biçim*, 2. sinde bir *sözlük birim* keyfiyeti öne çıkmaktadır.

Bir örnek de çekim eklerinden verelim: *ben+im çiçeğ+im*. Bu örnekteki iki +im de geleneksel dil bilgisinde çekim eki olarak kabul edilmektedir. Ancak görüldüğü üzere iki ekin işaretledikleri kavramsal değer ve işleyiş özellikleri birbirinden farklıdır. Tamlayandaki +im, iye'nin ilgisini işaretlemekte ve gramatikal olarak ileriye doğru işlemekte; tamlanandaki +im, mülkiyetteki varlığı *iy*e adına işaretlemekte, geriye doğru işlev görmektedir.

Bağlamlarına göre değerlendirildiğinde, Türkçedeki eklerin işleyişleri ile ilgili buna benzer sayısız nüans görülecektir. Geleneksel dil bilgisinde çekim eki olarak bilinen ekleri, kendi içinde *çekim ekleri hal ekleri*) ve *işletme ekleri* (*yapım ekleri dışında kalan diğer ekler*) olmak üzere ikiye ayırma (Ergin, 1985: 226); yapım ve çekim eklerinin kesişim noktasında *ara ekler* (2006: 400-406) adıyla yeni bir sınıf oluşturma (Başdaş, 2006: 400-406); Türetme/yapım ekleri ile çekim/işletme eklerinden başka, *Tür Değiştirici Ekler* ve *Kategori Ekleri* (Gülsevin, 2004: 1267) adları ile yeni sınıflar belirleme ve ekleri; 1. *Genişletme Ekleri* 2. *Durum Ekleri*, 3. *Kurucu Ekler*, 4. *Dönüştürücü Ekler*, 5. *Yapım Ekleri*, 6. *Bütünleşik Ekler*, 7. *Temsil Ekleri* (2000: 221-235) şeklinde alışılmışın dışında bütünü farklı bir tasnife tabi tutma, hep bu nüanslı kullanımları kayıt altına alma çabalarından kaynaklanmaktadır.

Ancak her kayıt yeni sorun ve tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Zira bir eke çekim ve yapım ekinden farklı olarak *ara ek, tür değiştirici ek* veya *kategori eki* demekle sorun bitmemekte, bu sefer, söz konusu eklerle şekillenen unsurun yapısal niteliğinin ne şekilde adlandırılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla burada da çözüm, *yapım eki - çekim eki* gibi karşıt ve toptancı etiketlemeler yerine bağlam esaslı, işlev odaklı bir yaklaşımı benimsemekten geçmektedir. Buna göre; a. Bağlamındaki işlev(ler)ine bakılarak, her ekin geldiği tabana ne tür katkı(lar) sağladığı belirlenmeli, b. Eklerinin yer düzeni geleneksel belirlemelere uygun düşmeyen *anne+m+gil*, *anne+m+siz*, *ev+de+ki*, *iç+ten+lik*, *on+da+lık*, *baba+m+lık* (*Bu gömlek tam babamlık*), *ayak+kab+ı+cı* gibi unsurlardan kalıcı isim durumuna gelmiş olanlar, sözlük birim (ondalık, ayakkabıcı); gelmeyenler sözcük biçim olarak değerlendirilmelidir. Şayet, illa *basit* ve *türemiş* gibi karşıt kavramlar üzerinden bir belirleme yapılacaksa bu sözlerin hepsinin de birer türev olduğu teslim edilmelidir.

6. Türkçedeki kelimeler, yaygın olarak *basit (kök) sözcükler, türemiş (gövde) sözcükler* ve *birleşik sözcükler* olmak üzere üç kategoride değerlendirilmekte, *ayakkabıcı, açıortay, uçaksavar* gibi bileşenlerinden en az biri türemiş yapılar, bu üçlü şemada karşılık bulmamaktadır. Şayet morfolojik saptamalar bu şema üzerinden yürütülecekse, *türemiş unsur(lar) içeren birleşik sözcükler (sözlüksel birimler)* adıyla söz konusu yapılar da bu şemada karşılık bulmalıdır.

Turkish Studies

KAYNAKÇA

- Adalı, Oya (1979). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Adamovic, Milan (2014). Türkçe “Gil”in Kökeni ve İşlevi Üzerine (Çeviren: Aziz MERHAN). *Türk Dili*, 745: 71-73.
- Aksan, Doğan (1976). *Tartışmalı Sözcükler ve Özleştirme Sorunu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akyalçın, Necmi (2007). *Türkçe İnkilemeler Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Alkaya, Ercan (2012). Türkiye Türkçesinde ve Türk Lehçelerinde İyelik Ekinden Sonra Kullanılan +IAr Çokluk Eki Üzerine. *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-25 Ekim 2008, Ankara*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 353-361.
- Altunkaya, Hatice (2010). *Eski ve Yeni II. Kademe Türkçe Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dil Bilgisi Öğretiminin Karşılaştırılması*. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Alyılmaz, Cengiz (2010). Türkçe Öğretiminin Sorunları. *Turkish Studies -International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer 2010, p. 728-749, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1629>, ANKARA-TURKEY.
- Argunşah, Mustafa (2011). Türkçede Zarf-Fiil Eklerinin Durum Ekleriyle Kalıplaşması. *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011, p. 56-68, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.1931, ANKARA-TURKEY.
- Argunşah, Mustafa vd. (2010). *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arslan, Akif (2012). Yükseköğretimde Türk Dili Dersine Karşı Tutum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1/3: 187-202,
- Atmaca, Emine (2012). Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Kadar Özelleştirme Yoluyla, Anlam Daralmasına Uğrayan Kelimeler. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Spring 2012, p.129-143, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.2952, ANKARA-TURKEY.
- Aynacı, Mihrican (2007). *Türkçesinde Ses Etkileşimleri*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Balyemez, Sedat (2016). *Dil Bilgisi Üzerine Açıklamalar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Banguoğlu, Tahsin (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov, Nikolay A. (2014). Türk Lehçelerinde -sa/-se Şart Şeklinin Kökeni Sorununa Dair (Çeviren: Mehman MUSAOĞLU; Cemile KINACI). *Dil Araştırmaları*, 14: 201-232.
- Başdaş, Cahit (2006). Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler. *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları, s. 400-406.
- Bayar, Nevnihal (2006). *Açıklamalı yeni Kelimeler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bilgegil, M. Kaya (2009). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

- Boz, Erdoğan (2012). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Buran, Ahmet (1999). Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni. *III. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 207-214.
- Cemiloğlu, Mustafa (2004). Üniversitelerde Okutulan Türk Dili Dersi İle İlgili Tespitler, Değerlendirmeler ve Öneriler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17/2: 173-182.
- Çelik, Tuğba (2011). *Dil ve Edebiyat Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çolak Bostancı, Gülcan (2009). Mecaz Anlamı Temel Anlama Dönüşen Kelimeler. *Turkish Studies -International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4 Summer 2009, p. 148- 171, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.805, ANKARA-TURKEY.
- Delice, H. İbrahim (2000). Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24: 221-235.
- Delice, H. İbrahim (2009). Türkçenin Öncül Ekliliği ve Türkçede Öncül Ek Taşıyan Yapılar. *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/3 Spring 2009, p. 703-716, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.702, ANKARA-TURKEY.
- Delice, H. İbrahim (2013). Türkçenin Ekleri Yapı Açısından Nasıl Sınıflandırılmalıdır?. *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 30 Eylül - 04 Ekim 2013, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul*.
- Delice, H. İbrahim (2014). Türkçede Kurallı Sözcük Uydurma Yöntemi Olarak Sözdizimbirim. *Prof. Dr. Mehmet Özmen Adına Sözdizimi Çalıştayı Bildirileri, 23 Ekim 2014, Çukurova Üniversitesi, Adana*. s. 101-113.
- Demir, Nurettin vd. (2009). *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Demircan, Ömer (2009). *Türkçenin Ses Dizimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Dilâçar, Agop (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, s. 83-145.
- Doğan, Enfel (2014). Türkiye Türkçesinde Addan Zarf Türeten Birleşik Ekler Üzerine. *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 50: 11-28.
- Ediskun, Haydar (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Efendioğlu, Süleyman (2006). Cümle Menşeli Edatlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 31: 193-207.
- Erbay, Fatih (2002). Türkçe Sözlük'ün İlk ve Son Baskısındaki Batı Kökenli Kelimelere Dair. *SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11: 129-136.
- Ercilasun, Ahmet B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet B. (2009). Türk Dili Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Sorunlar. *Gazi Türkiyat*, 5: 143-155.
- Eren, Hasan (1993). Ağabey ve Abla. *Türk Dili*, 498: 405-410.
- Eren, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

- Eren, Hasan (2000). Yeni Bir Ek: -sal / -sel. *Türk Dili*, 580: 291-305.
- Ergin, Muharrem (1985). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergüzel, Mehdi vd. (2011). *Üniversiteler İçin Türk Dili (Yazılı ve Sözlü Anlatım)*. Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi.
- Eyuboğlu, İ. Zeki (1989). *Türkçede Kökler Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gencan, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göçer, Ali (2008). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Çözümleme Yönteminin Kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/10: 101-119.
- Göğüş, Beşir (1971). Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1970*, s. 123-154.
- Göknel, Yüksel (2013). *Türk Dilinde Mantıksal, Anlamsal ve Sözel Diziler*, İstanbul: Vivatinell Bilim-Kültür Yayınları.
- Gözütok, Avni (2008). Türkiye Türkçesinde Karma Kelimeler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36: 17-22.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Güner (2004). Türkçede Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif Tanımlama Sorunu Üzerine. V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004, Ankara*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1267-1283.
- Gümüşatam, Gürkan (2013). Eksiltim (Ellipsis) ve Türkçede Eksiltim Türleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter 2013, p.1539-1552, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.4246, ANKARA-TURKEY.
- Güner, Galip (2006). Türkiye'de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 30/2: 77-93.
- Güneş, Sezai (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İzmir: Altındağ Matbaası.
- Güneş, Firdevs (2011). Dil Öğretim Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/15: 123 -148.
- Güneş, Firdevs (2013). Dil Bilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2/7: 71-92.
- Güven, Ahmet Z. (2013). Dil Bilgisi Konularının Öğretim Sorunları. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2/6: 1-10.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe (1974). Türkçedeki Eklerin Kökeni. *Türk Dili*, 268: 331-340.
- Hatiboğlu, Vecihe (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe (1969). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Hazar, Mehmet (2012). Türkiye Türkçesinde İşlek Olmayan Sözcük Kökleri. *Uluslararası Yaşayan Türkçe Bilgi Şöleni- Prof.Dr. Faruk Kadri Timurtaş Hatırasına, 30 Mayıs-1 Haziran 2012*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- İlhan, Nadir (2009). Türkçede Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler. *Turkish Studies -International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8 Fall 2009, p. 1535-1557, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.1008, ANKARA-TURKEY.
- İlhan, Nadir (2011). Öksüz, Ögüt, Üvey Kardeş mi? Bir Etimoloji Denemesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011, p. 473-481, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.1821, ANKARA-TURKEY.
- İmer, Kâmile vd. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İşihara, Aya (2005). *Yazı Dilindeki Alıntı Kelimelerin Türkçeleşme Süreçleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Karaağaç, Günay (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karademir, Fevzi (2009). -mA Olumsuzluk Biçimbiriminin Kip'le İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırılması Sorunu. *Turkish Studies*. 4/3: 1343-1374.
- Karademir, Fevzi (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Birden(bire)lik/Ansızlık Bildiren Sözcükler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/16: 407-433.
- Karadoğan, Ahmet (2004). Türkiye Türkçesinde Birleşik Eklerle Oluşturulmuş Sözlük Ögeleri. *Türk Dili*, 634: 541-549.
- Karadoğan, Ahmet (2007). Karanlık Kelimesinin Yapısına Dair. *Karadeniz Araştırmaları*, 15: 117-123.
- Kavruk, Hasan vd. (2006). *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Malatya: Uğurel Matbaası.
- Kerimoğlu, Caner (2011). Dil Bilgisi Öğretiminde Üniversitenin Yeri Üzerine. *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık 2010, İzmir)*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, s. 602-608.
- Kerimoğlu, Caner (2014). Türkiye Türkçesi Gramerindeki Düzensizlikler ve Eş Zamanlı Gramer Yazımı. *Dil Araştırmaları*, 14: 75-96.
- KOMİSYON (2015a). *İlköğretim Türkçe 6 Öğrenci Çalışma Kitabı* (Editör: Kemalettin DENİZ). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KOMİSYON (2015b). *Ortaöğretim Dil ve Anlatım 9. Sınıf Ders Kitabı* (Editör: Sakin ONER). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Feryal (2007). *Batı Türkçesinde Tür Değiştirme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Korkmaz, Zeynep (2003a). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2003b). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Korkmaz, Zeynep (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep vd. (2001). *Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Köksal, Hasan (2007). Halk Etimolojisinde Yer Alan Bazı Kelimelerle İlgili Yakıştırmalar. *GAU Journal of Social and Applied Sciences*, 3/5: 25-35.
- Kurudayıoğlu, Mehmet; Karadağ, Özay. (2005). Kelime Hazinesi Çalışmaları Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2: 293-307.
- Kuznetsov, Petro İ. (1997). Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 192-262.
- Levend, Agâh S. (1960). Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. Ankara :Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MEB (2006). *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2009). *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1- 5. Sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- MEB (2011). *Dil ve Anlatım Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2015a). *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2015b) *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9, 10, 11 Ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Öner, Mustafa (1994). Barış-/ Barış Sözü Hakkında. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8: 59.
- Önler, Zafer (2013). Tarihten Günümüze Abdal Sözcüğü. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Semih TEZCAN'a Armağan)*, 13: 293-298.
- Özavşar, Resul (2012). Art Zamanlı Anlam Değişmeleri: Marzubânnâme Tercümesi Örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1: 117-129.
- Özçelik, Sadettin (2002a). Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları. *Türk Dili*, 612: 1033-1041.
- Özçelik, Sadettin (2002b). Örneksime İle İlgili Terim, Tanım ve Tasnif Sorunu. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 139, Ağustos, İstanbul, s.211-220.
- Özçelik, Sadettin (2004). Türkçede Kullanılan Arapça Kelimelerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bazı Tespitler. *Türk Dili*, 634: 550-562.
- Özçelik, Sadettin; Erten, Münir (2011). Diyarbakır: *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*.
- Özkan, Bülent (2011). Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1

- Winter 2011, p. 1625-1648, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.1631, ANKARA-TURKEY.
- Özkan, Nevzat (2011). Türkçedeki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi. 38. ICANAS Bildiriler (Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi), III. Cilt, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, s.1343-1359.
- Öztürk, Jale (2003). Ses Değişikliği Geçiren Kelimelerin Yazı Dilindeki Eski Şekilleri. *Güneyde Kültür*, 14/141: 1-5.
- Özyetgin, Melek (2006). Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı. (Conference) Chinese Academy of Social Science, Sino-Foreign Relationship Department of Institute of History, Beijing (CHINA) (23 January 2006). www.eurasianhistory.com.
- Sağır, Mukim (2002). İlköğretim Okullarında Dil Bilgisi Öğretimi, *Türk Dili*, 601: 56-59.
- Sarı, İsa (2013). Dil Etkileşimi Bağlamında Ses-Anlam Eşlemesi ve Türkçedeki Örnekleri. *Türkoloji Dergisi*, 1: 227-242.
- Sarı, İsa (2015). Dilbilimsel Uzatım ve Türkçedeki Yaygın Örnekleri. *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/16 Fall 2015, p. 1011-1032, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.8684, ANKARA-TURKEY.
- Sarı, Mustafa (2000). Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması. *Türkoloji*, 1: 227-242.
- Sarı, Mustafa (2007). Türkçede Art Zamanlı Değişmeler (Yüz Hadis Yüz Hikâye Örneği). Ankara: Pegem A Yayınları.
- Sertkaya, Osman F. (2012). Etimoloji Nedir - Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan +Ay /+Ey Eki Üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19/1: 43-72.
- Sır, Ayşe Nur (2013). Türkçede Batı Kaynaklı Kelimeler ve Unsurlar Sorunu. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6/8: 969-982.
- Şahin, Hatice (2006). Türkçe'de Ön Ek. U.Ü. *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10: 65-77.
- Şengül, Bilge (2006). 1981-2001 Yılları Arasında ÖSS ve ÖYS'de Çıkmış Türkçe Sorularının Dil Bilgisi Açısından İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi.
- Tan, Ali (2015). Türkçede Ortak Köklü Kelimelerde Anlam Farklılaşması: Tavan ve Taban Örneği. *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/4 Winter 2015, p. 865-876, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.7675, ANKARA-TURKEY.
- Tekin, Talât (1958). Ayınlı ve Hemzeli Kelimeler. *Türk Dili*, 86: 110-113.
- Tekin, Talat (1989). Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Erdem*, 13, 141-168.
- Tietze, Andreas (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Timurtaş, Faruk K. (1979). *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: Umur Kitapçılık.

- Timurtaş, Faruk K. (1992). Eski Anadolu Türkçesi. *Türk Dünyası El Kitabı 2. Cilt*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 120-145.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Toparlı, Recep vd. (1996). *Türk Dili*. Sivas: Uzman A.Ş. Yayınları.
- Turan, Fikret (1998). Modern Türkçede Fiil Tabanlarıyla Sesteş İsim Soylular ve Bir Terim Teklifi: Fiil-İsimler. *İlmi Araştırmalar*, 6: 245-261.
- Turan, Zikri (2007). Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırması Nasıl Olmalıdır?. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı ,24-29 Eylül 2000, Çeşme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1845-1852.
- Türk, Vahit vd. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Uzun, Nadir E. (2006). *Biçimbilim, Temel Kavramlar*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Üstüner, Ahat (2013). *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Vardar, Berke vd. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi.
- Vural, Hanifi (2007). Üniversitelerde Okutulan Türk Dili Dersi Üzerine. *Türk Dili*, 669, 496-503.
- Vural, Hanifi; Böler, Tuncay (2008). *Türkçe Sözlük (TDK)'ten Hareketle 1944'ten 2005'e Dilimizdeki Batı Kökenli Sözcükler*. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36: 49-63.
- Yılmaz, Engin (2014). *Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Yücesu, Atilla (2005). *1994-2004 Yılları Arasında Liselere Giriş Sınavı'nda (LGS) Çıkmış Türkçe Sorularının Dilbilgisel Açından İncelenmesi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Zülfikar, Hamza (2007). Dünden Bugüne Türkçe (Üniversitelerde Okutulan Zorunlu Türk Dili Dersi). *Türk Dili*, 664, 320-328.
- http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2015/LYS/Sorular/2015_LYS3_EDEBIYAT.pdf
- <http://ebys.ege.edu.tr/ogrenci/ebp/course>
- <http://edebiyat.istanbul.edu.tr/dilbilimi/wp-content/uploads/>
- <http://edebiyat.istanbul.edu.tr/turkdili/>
- <http://eshmyo.sdu.edu.tr/tr/dokumanlar>
- <http://odsgm.meb.gov.tr/kurslar/>
- <http://testcoz.dersizlesene.com/Ilkogretim/3-Sinif/Turkce-Testleri/Ad-Bilgisi-2-256.html>
- <http://www.acikogretimadalet.com/bicim-bilgisiyle-ilgili-temel-kavramlar-konusu.html>
- <http://www.aku.edu.tr/web/Sayfa.aspx>
- <http://www.eba.gov.tr/>
- <http://www.kubbealtilugati.com/>
- <http://www.morpakampus.com>
- <http://www.tdk.gov.tr/index>

http://www.yok.gov.tr/documents/10279/49665/turkce_ogretmenligi.pdf

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Karademir, F. (2016). “Türkçede Kapalı Biçim Birimlerin Öğretimi Üzerine / Study on Teaching Closed Morpheme in Turkish Language”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu Armağanı) Volume 11/14 Summer 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9847>, p. 371-410.